

dorde pilčević

Komandant ustaničke Šumadije

Priča o Milanu Blagojeviću

Recenzija
PETAR VISNJIC

Odgovorni urednik
RADMILO LALE MANDIC

Uređivački odbor
MIRKO VUJACIC
RADMILO LALE MANDIC
IVO MATOVIĆ (urednik) i
DRAGAN MARJANOVIĆ

Korektura
DOBRILA PETROVIĆ

Izdavači
SAVET ZA VASPITANJE I BRIGU O DECI
SR SRBIJE, BEOGRAD i
NIRO DEČJE NOVINE
GORNJI MILANOVAC

Tiraž
5 000 primeraka

Štampa
»NOVA PROSVETA« — BEOGRAD

Štampanje završeno avgusta 1977. godine

Ilustracija
ZORAN JOVANOVIĆ — JUS

Tehnički urednik
DUŠAN POPOVIĆ

©.

DEČJE NOVINE

Biblioteka LEGENDE dobitnik je Povelje »4. jul« — najvećeg društvenog priznanja za doprinos u gajenju tradicija narodnooslobodilačkog rata naroda i narodnosti Jugoslavije

BIBLIOTEKA »LEGENDE« VI KOLO

DORDE PILČEVIĆ

Komandant ustaničke Šumadije

ŽIVOTNI PUT NARODNOG HEROJA
MILANA BLAGOJEVIĆA SPANCA

VESELJE U DOMU OPANČARA MARKA

Četrnaesti oktobar 1905. godine. Varošica Natalinci kod Topole, u srcu Šumadije. U domu Marka i Poleksije Blagojević iskupili se najbliži susedi — da proslave rođenje sina, kome kum, od milošte, dade ime Milan...

— Tako je Marko: čovek i junak da bude! — zaključio jedan od suseda i ispi čašu rakije u Milanovo zdravlje.

Milanovi roditelji bili su veoma siromašni, ali čuveni kao čestiti i radni ljudi, pa su tako i svoju decu vaspitali. Otac, Marko Blagojević, rođen je u obližnjem selu Junkovcu. On se bavio opančarskim zanatom. Majka Poleksija je bila dete siromašnih roditelja, pa ju je, još kao devojčicu, usvojio dobrostojeći seoski domaćin. A kada se zadevojčila udao ju je za opančara Marka i u Natalincima im sagradio kućicu u kojoj im se rodio i sin Milan.

Marko je bio učesnik oba balkanska i prvog svetskog rata. U ovom drugom je izgubio i oko, pa se 1915. godine, kao invalid, vratio kući i ubrzo umro. Zbog toga se Poleksija našla u veoma teškoj situaciji. U tim teškim danima okupacije posledice rata i nemaštinu su osećali i najbogatiji, a Poleksija od imovine osim kućice i trideset ari zemlje nije imala ništa. Uz to, na brizi je imala desetogodišnjeg sina Milana i kćerku Angelinu-Ginu, nesposobne za privređivanje. U takvim uslovima Milan, po prirodi veoma bistro dete, počinje da shvata svu gorčinu života, jer se za koru hleba moralo raditi naporno, od jutra do mraka.

Osnovnu školu je završio u Natalincima. Bio je odličan đak, ali i vrlo nestašan. Nije se ustručavao da uzme u zaštitu mlađe od sebe i svoje slabije vršnjake i da se suprotstavi starijim i jačim dečacima, a pogotovu onima iz bogatijih kuća. Već tada je uviđao da se za svoje pravo i pravdu mora sam boriti.

U školi su ga drugovi zvali Gega, a stariji Natalinčani Mile Poleksin. Na ovaj drugi nadimak bio je i ponosan, jer je majku Poleksiju neizmerno voleo, pa se odmah od malih nogu trudio da joj pomogne u kućnim poslovima. Tako je još u toku rata, kada su glad i nemaština pritiskivali i gušili njega i njegove najdraže, s leta išao k nekim bogatijim seljacima koji su imali vršalice i pomagao im u vršidbi, zarađujući po nekoliko kilograma žita za sebe, majku i sestru. Radio je živahno, nastojeći da opravda poverenje suseda, a tada je zavoleo i mašine: za vreme predaha od rada, dok su se drugi odmarali, on bi celo vreme nešto čačkao oko vršalice, zagledajući se u svaki njen deo.

Čim je primetila tu njegovu ljubav prema mašinama, majka je rešila da ga na izučavanje zanata kod majstora u Natalincima. Milan je njen predlog s oduševljenjem prihvatio, izrazivši želju da bude bravar.

Sa šegrtovanjem je počeo kod majstora Dragomira Đurića i Koste Koje Mitkovića, a nastavio kod Dragoslava Vukića i kovača Žike Nikolića Čore.

Kod svih njih pokazao se vrlo brzo kao veoma vredan i marljiv šegrt, koji se nikada nije požalio na teškoće, želeći da što više nauči. »Krao je zanat« od svojih majstora, pred kojima se nije ustručavao da im u brk skreše ono što je mislio, pogotovu da im ukaže na neke nepravde koje su činili, što se ovima nije sviđalo.

— Kao šegrt, ovde u Natalincima, — pričao je njegov sused i prijatelj iz detinjstva Rade Kolarević, — počeo je da uviđa da su radnici napredna snaga, koja će jednog dana promeniti društveno uređenje i sa svoje grbače zauvek skinuti kapitalistički, izrabljivački, jaram...

Iz rodnih Natalinaca odlazi u Smederevsku Palanku, gde nastavlja šegrtovanje, povremeno dolazeći kući. Već tada, kao petnaestogodišnjak, prilazi naprednom radničkom pokretu. Po nekima, njegove prve akcije vezane su baš za rodne Natalince, u kojima se našao za vreme opštinskih izbora 1920. godine. Zna se da je tada, noću, iako je žandarme-

rija budno nadgledala sve što se u mestu radilo, učestvovao u ispisivanju parola po zidovima kuća: »Glasajte za Komunističku partiju!«.

U REDOVIMA KOMUNISTIČKE PARTIJE

Posle izvesnog vremena, Milan napušta Smederevsku Palanku i odlazi u Smederevo, gde svoje znanje upotpunjuje, a 1921. godine u metalskoj radionici »Metalor« završava zanat i uključuje se u klasni sindikalni pokret. Već u Smederevu policija je zapazila šesnaestogodišnjeg Milana Blagojevića, koji često menja majstore — da bi zavarao svoje tragove pred agentima.

Put ga iz Smedereva vodi u Beograd, u maticu političke borbe i okršaja radničkog pokreta. Odmah se angažuje u radu sindikata...

Bistar, vredan i uporan radnik, stalno kaljen u političkim okršajima, izrastao je u jednog od najboljih građevinskih bravara. Na mnogim velikim zgradama u Beogradu, Sarajevu i drugim gradovima širom zemlje, radio je Milan Blagojević sa grupama radnika, kojima je rukovodio. U svim tim mestima sticao je ne samo nove prijatelje među radnicima već i nova iskustva iz zanata, iz političkog rada.

U Beogradu Milan je neko vreme stanovao u Bregalničkoj ulici. Tu je, na jednom poljančetu, ugledao grupu omladinaca i radnika kako trče za »krpenjačom«. I pridružio im se. Otad će česte susrete na »igralištu« koristiti ne samo za igru, već i za razgovore s omladincima i radnicima, za političko delovanje među njima. O tom periodu ostao je zapis Boška Stanišića u listu »Sport« — o kazivanju grupe mladih beogradskih radnika, u kome se, između ostalog, kaže:

»I drug Milan Blagojević je tada bio s nama. Svi smo bili mlađi. Milanu je bila dvadeseta. Na jednoj poljani, punoj džombi, u Bregalničkoj ulici, okupljali smo se danima, kad god smo bili slobodni, i igrali fudbal. To što smo imali i zvali lopta ličilo je na sve samo ne na loptu. Ali, nama se igralo...«

Shvativši da je »krpenjača« dozlaboga nepodobna za igru, a džombast teren još nepodobniji, Milan je odlučio da nešto učini za svoje drugove. Tako je 1925. godine, uoči radničkog praznika, na jednom sindikalnom sastanku predložio da se kupe dve fudbalske lopte i poklone za Prvi maj radničkom podmlatku koji se u slobodnom vremenu sastaje na poljančetu u Bregalničkoj ulici. Predlog je prihvaćen, si-

romašna sindikalna kasa otvorena. Eto i povoda da ona grupa mladih beogradskih radnika zapiše:

»Negde pred Prvi maj 1925. godine dođoše drugovi Milan Blagojević i Čeda Stepanović, oba bravari. Okupili smo se oko njih. Nosili su po jednu novu fudbalsku loptu.

— Drugovi, — rekao nam je uzbuđeno Milan, — ovo vam je poklon od sindikata...

Tako se (zvanično 1. maja 1925.) rodio beogradski sportski klub »Heroj«.

Milan Blagojević je bio i predsednik Kluba.

Jednoga dana 1928. godine drugovi su Milanu Blagojeviću, kao klasno izgrađenom radniku i potpuno formiranoj ličnosti, saopštili da je primljen za člana ilegalne Komunističke partije Jugoslavije.

— Ovo je, drugovi, zaista moj najsrećniji dan u životu, koji nikada neću zaboraviti — rekao je Milan, obećavajući da će činiti sve što može kako bi opravdao poverenje Partije.

10 To je bilo samo predvečerje po zlu poznate monarhofašističke diktature (zaveo ju je Aleksandar Karađorđević 6. januara 1929.) u kojoj će, na samom početku hajke na komuniste, biti uhapšen i Milan Blagojević. Mučili su ga i maltretirali u beogradskoj »Glavnjači«, ali nisu uspeli od njega ništa doznati. Policijski agenti i provokatori (ubacivani među pohapšene komuniste) nisu uspeli da prikupe dovoljno dokaza da bi Milana Blagojevića izveli pred Sud za zaštitu države, pa je posle izvesnog vremena pušten iz zatvora, ali je ostao bez posla. Kasnije uspeva da se zaposli u drugom preduzeću.

U jednom od štrajkova izvedenih baš te teške godine, Blagojević je, kao jedan od organizatora tog protesta protiv nasilja, upoznao dve godine mlađu grafičku radnicu Persu Rapajić, rodom iz Brloga kod Otočca (Lika). Ona je u sedmoj godini ostala bez oba roditelja, pa su dalju brigu o njoj preuzeli stričevi. Zahvaljujući tetki, koja ju je dovela u Beograd, završila je knjigovezački zanat. Zbog učešća u sindikalnim akcijama i štrajkovima, koje su organizovali veoma napredni grafički radnici Beograda, Persa je, baš kao i Milan, bila prinuđena da promeni više preduzeća.

Poznanstvo Perse i Milana brzo se pretvorilo u pravu ljubav, pa su ubrzo, 1930. godine, sklopili brak, u kome se

Snimak sa venčanja Milana i Perse Blagojević (1930. godine)

rodila kćerka Radmila. Posle porođaja Persa je zbog svoje bolesti i bolesti deteta, morala napustiti posao.

Organizacijama Komunističke partije i SKOJ-a, kao i celom radničkom pokretu u Beogradu, diktatura je nanela teške udarce. Međutim, i pored svega, diktatura nije mogla da uništi slobodarski duh Beograda, pa su već 1930. i 1931. godine buknule demonstracije protiv šestojanuarske diktature. Glavni organizator demonstracija bili su radnici i studenti. U ovim demonstracijama, koje su bile posebno uperene protiv vlade generala Petra Živkovića, aktivno učestvovali su i Milan Blagojević

Povremeno, Milan je odlazio u rodne Natalince, da obide sestru Angelinu (majka mu je u međuvremenu umrla) i da se nađe s drugovima iz detinjstva. Svaki njegov dolazak u ovu varošicu kod meštana je izazivao posebnu živost, a kod domaćih žandarma zabrinutost, jer im nije bilo pravo što u »njihov« kraj dolazi, tada već obeležen kao »crveni«, »Mile Poleksin«. A tu se oko njega nisu okupljali samo vršnjaci, već i stariji meštani, koji su ga vrlo rado slušali. On, opet, nikada nije propustio priliku da im nešto ispriča i o borbi radničke klase Beograda, o događajima koji su se odigravali u prestonici.

12

NOVOGODIŠNJA »ČESTITKA« REŽIMU

Starijim Natalinčanima naročito je ostao u sećanju 1. januar 1933. godine. Tada je u mestu nekoliko dana boravio Milan i sa meštanima, u prošlosti poznatim bundžijama i slobodarima, pripremio novogodišnju »čestitku« režimu. A kako žandarmima inače nije bilo pravo što se Milan »muva« po »njihovim« Natalincima, to su budno motrili na njega. Bili su sigurni da on nešto danima smeri, ali šta — to nisu mogli dokučiti. To im je postalo jasno tek 1. januara.

Tog dana varošica je osvanula »okićena« i novogodišnjom »čestitkom« režimu: »Seljaci, ne plaćajte porez i dugove!« Uz to, zanatski radnici iz mesta, Milanovi klasni drugovi, stupili su u četvorodnevni štrajk.

Kada su naoružani žandarmi zakucali na vrata Angelinine kućice, nadajući se da će onde zateći njenog brata Milana, on je već, vozom, odmisao ka Beogradu.

Posle trogodišnje pauze, Persa je bila prinuđena da se ponovo zaposli, jer se od neredovnih Milanovih primanja nije moglo živeti, a pogotovu obezbeđivati nužna sredstva za lečenje kćerkice Radmile, koja je ubrzo po rođenju obolela od dečije paralize.

Milan je bio veoma pažljiv i nežan otac i suprug. I pored veoma napornog rada i stalne političke aktivnosti, uvek je nalazio vremena za svoju kćerku Radmilu, koju je voleo iznad svega. Njenu bolest (paraliza je na jednoj njenoj nozi ostavila teške i trajne posledice) teško je preživljavao, a svakom poboljšanju njenog zdravlja radovao se kao dete najdražem poklonu.

Mnogo je radio na svom ličnom teorijskom uzdizanju. Svake noći je, i po nekoliko časova, provodio nad partijskom literaturom. Želeo je da se što bolje naoruža političkim znanjem, da što više koristi pokretu.

Iz predostrožnosti pred čestim iznenadnim policijskim pretresima, pročitani materijal i zabranjene knjige veoma dobro i vešto je skrivao, ponekad čak i u odžaku, u čunku od šporeta, pa i u samom šporetu, upozoravajući Persu da pazi kada loži ujutru vatru, odnosno da prvo izvadi iz šporeta njegove »hartije« da ne bi izgorele.

Vršio je snažan politički uticaj na svoju suprugu tako da mu je postala saradnik na koga se u svako doba pouzdano mogao osloniti. Među njima je vladalo veliko uzajamno poverenje. Pomagala mu je u skrivanju ilegalnog materijala, a Milan joj je često davao i da čita partijsku literaturu. Više puta je čuvala stražu dok je Milan, u njihovom stanu, neretko i do kasno u noć, održavao partijske i sindikalne sastanke.

13

ODLAZAK U MOSKVU — NA ŠKOLOVANJE

Zbog čestih hapšenja, proganjanja i otpuštanja s posla, Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju doneo je odluku da Milan Blagojević za neko vreme napusti zemlju. Odluka o upućivanju u Sovjetski Savez saopštena mu je u jesen 1935. godine. Upućen je na školovanje, što je bila vrsta priznanja najproverenijim i najposobnijim komunistima. Milan je bio presrećan što mu je Partija ukazala takvo poverenje da ga šalje na školovanje u prvu i onda jedinu socijalističku zemlju, gde će se još više naoružati znanjem i iskustvom za borbu protiv nenarodnog režima u svojoj zemlji.

Vraćajući se kući, razmišljao je o tome kako da tu odluku saopšti supruzi, uveren da će ga ona, i pored veoma teške situacije u kojoj će je ostaviti, potpuno razumeti, podržati. I nije se prevario.

Pomilovala je bolesnu kćerkicu, kojoj je bilo tek četiri i po godine, pa se, i sama tada bolešljiva, osmehnula:

— Idi Milane, idi... Tvoj odlazak u Sovjetski Savez je za dobro Partije i radničke klase, za dobro svih nas. Nije to dugo, a ja ću se nekako već snaći...

— Znam, biće ti veoma teško; ostaješ sama, bolesna, s bolesnim detetom...

— Neka, neka: mi Ličanke umemo da se borimo sa teškoćama...

— Našao sam ti mesto da radiš u jednoj štampariji... Dobijaćeš i pomoć od Partije — rekao joj je, obradovan što je pokazala tako široko razumevanje za njegov odlazak.

Za Sovjetski Savez je krenuo 1. oktobra 1935. godine. Pred rastanak sve troje su se fotografisali, a zatim ga je Persa ispratila na železničku stanicu. Dok je čekao postavljanje voza za Zagreb, rekao je Persi:

— Policija će, sigurno, dolaziti da me traži, pa izmisli neki razlog za moj »nestanak«. Kaži im, recimo, da smo se posvađali, da sam te napustio i ne znaš gde se nalazim..

14 Iz Zagreba se javio dopisnicom, pisanom 3. oktobra. Dobro je, veli, putovao i moli suprugu da se za njega ne brine, već da čuva dete i pazi na svoje zdravlje.

U Sovjetski Savez je otputovao na lažni pasoš, vozom, preko Austrije i Čehoslovačke...

Petnaest dana posle Milanovog odlaska iz zemlje, Persa je pozvana kod zloglasnog agenta Svetozara Vujkovića. Čim je ušla u njegovu kancelariju, zapljusnula su je pitanja:

— Gde ti je suprug Milan? Kuda je otišao? Sigurno je otišao Staljinu u pohode...

— Ne znam...

— Kako ne znaš! — prodera se Vujković i ne sačekavši da mu Persa objasni Milanov »nestanak«.

— U poslednje vreme je bio nepodnošljiv u kući. Danima smo se svađali. Pre nekoliko dana iznenada je kupio svoje stvari i napustio mene i bolesnu kćerkicu. Ne znam gde se nalazi; niti nam se javlja, niti me briga za njega...

— Dobro, dobro. — procedi Vujković. — Slobodna si. Ali upamti: ne bio je Vujković ako ne saznam gde se on nalazi. U to budi sigurna. Ne mogu nam komunisti tek tako lako da izmaknu iz ruku, da vršljaju čak do Rusije...

Ubrzo po Milanovom odlasku, Persino zdravstveno stanje se još više pogoršalo, tako da je duže vremena provela u bolnici. Za to vreme njeni i Milanovi drugovi su se sve-

srdno brinuli za njihovu bolesnu kćerkicu.

Na Međunarodnoj lenjinskoj školi u Moskvi (Kominternu) je osnovala 1926, a ukinula 1937. godine) školovalo se nekoliko hiljada aktivista komunističkog pokreta celog sveta, među kojima i desetine Jugoslovena.

Škola je imala nekoliko različitih kurseva, a na svim njima izučavana je: politička ekonomija, dijalektički i istorijski materijalizam, lenjinizam, istorija Kominterne, istorija međunarodnog pokreta, istorija SPK (b) i socijalistička izgradnja u Sovjetskom Savezu.

Zbog konspiracije, slušaoci škole su u Moskvi boravili pod izmišljenim imenima. Milan se zvao — Petar Križanić.

U svojoj grupi na Međunarodnoj lenjinskoj školi Milan Blagojević je bio jedan od najboljih slušalaca. Uz to, on je za vreme školovanja odlično naučio ruski jezik, pa je najveći deo slobodnog vremena provodio u biblioteci škole, u kojoj je mogao dobiti svaku marksističku knjigu na ruskom, latini sve važnije marksističke teoretske časopise i dnevne novine svih većih komunističkih partija.

Sećajući se vremena koje je u Moskvi proveo s Milanom Blagojevićem (novembar 1935 — mart 1937), general armije u penziji Ivan Gošnjak, u pismu upućenom autoru ovog štiva, između ostalog piše:

15

»Milana Blagojevića upoznao sam novembra 1935. godine u Međunarodnoj lenjinskoj školi u Moskvi, gde smo se zajedno nalazili. Upoznao sam ga ne kao Milana Blagojevića, već kao — Križanića...

Naša nacionalna grupa u Lenjinskoj školi brojala je oko dvadeset drugova. U tako malom kolektivu bilo je neminovno da smo se, kroz relativno dugi period zajedničkog života, svi dobro poznavali.

Milan Blagojević je bio vrlo dobar i iskren drug. Posedovao je plemenite osobine jednog revolucionara i komuniste, radi čega je bio voljen i poštovan u kolektivu. Bio je vrlo energičan, ponekad možda i suviše brz u donošenju mišljenja i odluka, ali uvek dobronameran i objektivan. Zapazio sam da je bio dosta nervozan. Takođe, zapažao sam da je ponekad bio veoma zabrinut za svoju porodicu u zemlji.

Školovanje u Lenjinskoj školi trebalo je za nas da traje nešto duže nego obično i to iz razloga što je u programe naknadno ubačeno dosta vojnih predmeta, a takođe su uvrštena i predavanja o trockizmu. Kao što je poznato, u Španiji je 1936. godine otpočeo građanski rat i radi toga je bilo

rešeno da se partijskim kadrovima u školi doda više vojnog znanja nego je to bilo ranije. To je bio period najezde fašizma, protiv koje su se komunističke partije morale, pored ostalog, i vojnički pripremiti...»

DOBOVOLJAC ZA ODBRANU ŠPANIJE OD FASIZMA

Iz Lenjinske škole su prebačeni u Rjazan, na oko dvesta kilometara od Moskve. Smešteni su u kasarne jedinica Crvene armije. Tu je za njih, kao i za hiljade članova komunističkih partija iz Evrope (koji su u Sovjetskom Savezu živeli kao politički emigranti i izrazili želju da idu u internacionalne brigade) organizovan vojni kurs kao deo priprema za odlazak na španske frontove.

16 Vojni kurs je trajao nešto više od dva meseca, a trebalo je da se osposobe za komandire četa. Posle izučavanja vojnog gradiva u Lenjinskoj školi, Milanu i drugovima je to u Rjazanu bilo dovoljno da nauče osnovne stvari za uspešno komandovanje četom u borbi, tim pre jer je to, u prvom redu, važilo za one koji su već odslužili vojsku i imali osnovno vojno znanje. Uostalom, polazilo se od toga da glavno školovanje treba da bude ono na bojištu, završeno u samoj borbi.

Po završenom kursu Blagojević je dobio i diplomu u kojoj je pisalo da se specijalizovao za teško pešadijsko naoružanje, naročito mitraljeze.

U martu 1937. godine ova grupa dobrovoljaca se iz Rjazana zaputila u daleku Španiju. Išli su pojedinačno i udvoje, sa pasošima koji su glasili na tuđa imena. Uglavnom se putovalo preko skandinavskih zemalja, a cilj je bio Pariz, gde su postojali organizovani punktovi, na koje se trebalo javiti radi daljeg puta u Španiju.

Tako je jugoslovenski komunista i slušalac Lenjinske škole Petar Križanić — Milan Blagojević, sa svojim drugovima, umesto u Jugoslaviju, u voljeni Beograd i zavičajnu Šumadiju — otputovao u daleku i nepoznatu Španiju i tamo se, zajedno sa 1750 Jugoslovena i desetinama hiljada anti-fašista koji su pohrlili iz celog sveta da pomognu španskom narodu u njegovoj borbi za slobodu — uključio u front protiv fašizma.

»U Španiji su nam se putevi razišli« — naglašava general Gošnjak. »Ja sam stupio u internacionalne brigade, a Milan Blagojević je raspoređen u jednu špansku brigadu

za instruktora. U Španiji nismo bili zajedno, ali sam čuo da se je istakao u borbama koje je njegova brigada vodila i da je imao veliki ugled među Špancima u brigadi.

Milan Blagojević je jedan od onih kadrova naše Partije, koji je sebe potpuno predao Partiji i revoluciji, koji nije imao svog ličnog života, već je živio i radio za revoluciju, za oslobođenje radničke klase i radnog naroda od eksploatacije i porobljavanja, te konačno i svoj život dao za te ideale...«

OFICIR SLAVNIH INTERNACIONALNIH BRIGADA

Izvesno vreme Blagojević je proveo u centralnoj kasarni Internacionalnih brigada u Albaseti, a odande je upućen na dvomesečni kurs u Oficirsku školu Internacionalnih brigada u Posorubiju, gde su, osim dvadesetak dobrovoljaca iz Jugoslavije, bili i dobrovoljci iz Poljske, Bugarske i Čehoslovačke.

Dvomesečna nastava u ovoj školi bila je vrlo naporna, a disciplina veoma stroga. Tu se Milan naročito zbližio sa Zagrepčaninom Mihajlom Vranešom, koj se u pismu autoru ovog štiva seća da su ih »pripremili za komandire, odnosno za instruktore — kako za Internacionalne brigade, tako i za španske jedinice.

Blagojević je bio osrednjeg rasta, crnomanjast, temperamentan, brz, kako u radu tako i u razgovoru, diskusiji... Kada bi bio uvjeren u ispravnost svog gledišta — stava, branio bi ga do iznemoglosti, često na vrlo duhovit način. Obuku u školi je vrlo brzo shvatio i drugima rado pomagao. On je već u Sovjetskom Savezu imao izvjesne vojne pripreme.

Zbog svojih odlika, a posebno pažnje prema drugovima, Milan Blagojević je bio vrlo omiljen u našoj grupi. Uvijek je bio okružen drugovima, koje bi svojim dosjetkama zabavljao. Bio je šaljivčina i šeret. Volio je da zadirkuje — bocka, osobito onoga kome bi 'pronašao' neku slabu stranu. To se naročito događalo kod ustajanja, jutarnje gimnastike i obaveznog i napornog trčanja kroz šumu. Obično bi 'na nišanu' bili oni koji su u toj gužvi bili nespretniji i stizali poslednji. A on se uvek svim silama trudio da bude, ako ne prvi, onda među prvima. I mi smo mu, sa svoje strane, da bismo mu se 'odužili' dali nadimak Cigo, pošto je bio izrazito crn. Njemu, kao da se taj nadimak svidao, pa se na njega i odazivao...

Što se više naše školovanje približavalo kraju, Blagojević je bio sve ozbiljniji, zamišljen. Samo je pričao o odlasku na front i da bi želeo znati na koji će ga front rasporediti, a to se držalo u tajnosti. Gorio je od želje, kako je govorio, da što prije puca po fašistima. Teškim mitraljezom »maksim« izvršno je vladao, pa je često pozivao na takmičenje: tko će prije demontirati i montirati »maksima«.

Nakon završetka školovanja odličan slušalac Milan Blagojević je dobio čin poručnika i određen za instruktora u 107. (španskoj) brigadi koja je, sa brigadama četiri divizije, pripadala Trećem korpusu (formiran 14. aprila 1937).

Vatreno krštenje protiv Frankovih, Musolinijevih i Hitlerovih fašista Blagojević je doživeo na tarantskom frontu, gde je sa svojom jedinicom ostao do kraja februara 1938. godine.

Već u prvoj borbi, svojom hrabrošću, Blagojević je skrenuo pažnju na sebe. Učestvovao je u mnogim borbama rame uz rame sa Špancima, koji su mu se divili, tako da je postao jedan od najhrabrijih i najomiljenijih boraca u španskoj brigadi. Toliko se srodio sa Špancima da su ga oni smatrali kao svog najrođenijeg, a i on je njih voleo kao svoje Šumadince. Za vreme predaha između bitaka obučavao je Špance vojničkim veštinama, takmičio se s pojedincima u rasklapanju i sklapanju teškog mitraljeza, u čemu je bio nenadmašan; šalio se s njima i pričao im o svojoj rodnoj Šumadiji, o Beogradu, Jugoslaviji...

18

Španija ga je potpuno osvojila. Zavoleo je Špance, i to ne samo kao drugove i saborce na frontu, već i kao ljude. Od svoje prve i svake naredne oficirske plate odvajao je polovinu kao prilog fondu za pomoć španskoj siročadi i za kupovinu đačkih knjiga. Deca i knjige — to su bile posebne Milanove ljubavi.

Jedno vreme su linije zaraćenih strana na sektoru njegove brigade na tarantskom frontu bile na svega šezdesetak metara udaljenosti. On je tada organizovao snajperske kurseve za uništenje neprijatelja. Teške mitraljeze je tako razmestio da kada počnu da dejstvuju — neprijatelj ne može oka otvoriti. Na tom sektoru Blagojević je organizovao i stanicu za propagandu u neprijateljskim redovima, pa je, govoreći preko zvučnika, unosio nemir i izazivao kolebanje.

O Blagojevićevoj hrabrosti, snalažljivosti i plemenitosti često se pričalo u jedinici. Postao je veoma popularan ne samo u svojoj brigadi, već i u diviziji...

PODVIG DOSTOJAN DIVLJENJA

Blagojević je nekoliko puta lakše ranjavan u borbama na tarantskom frontu, ali je uvek iznova išao u prve redove, što je znatno podizalo borbeni moral boraca njegove jedinice.

Dok su mu drugovi, posle jednog ranjavanja, previjali rane, jedan mu je rekao:

— Čuvaj se, Milane... Ti se boriš za našu Španiju kao da si ovde rođen, među nama, kao da je ovo tvoja otadžbina...

— Ne bojte se, drugovi, neće lako metak nas Šumadince, — odgovorio je Milan šeretski. — Španiju sam zavoleo kao svoju zemlju i ona je moja druga otadžbina. I ovde, i na svakom drugom mestu, gde se vodi bitka protiv fašizma, gde se narodi bore za svoju ugroženu slobodu — spreman sam ne samo da se borim već i da poginem. Jer, ova borba nije samo borba vas Španaca, za slobodu samo vaše Španije. Ovo je borba i za slobodu moje Jugoslavije i drugih porobljenih naroda...

20

O jednom od Milanovih podviga koji su oduševljavali Špance naročito dugo se pričalo i prepričavalo. Reč je bila o tome da je u jeku borbe na ovom frontu, u kojoj je učestvovala i avijacija republikanskog vazduhoplovstva, pilot jednog aviona, ranjen od Frankovih fašista, bio prinuđen da se spusti — na brisani prostor između dve linije fronta. Bilo je to na sektoru koji je držala španska brigada u kojoj je Milan bio instruktor. Za republikance je avion bio veliki gubitak, pogotovu što su se u njemu nalazili lekovi koji su im bili neophodni.

Iako je avion bio »otpisan«, Blagojević je došao na ideju da ga spasi. Međutim, u uspeh te njegove akcije, kada je ideju saopštio drugovima, niko nije verovao. Neprijatelj je na tom delu sektora bio nemilosrdan i svakodnevno ih je zasipao ubitačnom vatrom iz teških mitraljeza.

Čim je noć pritisla ratište i zaraćene strane, izuzev uvek budnih stražara, uvela u san, Blagojević je probudio nekoliko svojih najhrabrijih boraca i poveo ih u akciju. Uspeli su, puzeći, da se privuku do aviona, ali ih je neprijatelj osetio. Mitraljezi su zaštekali. Međutim, kiša kuršuma koja ih

je zasipala nije mogla da ih spreči da ne obave planirani zadatci.

Te i naredne noći, uz neprestanu mitraljesku vatru neprijatelja, Blagojević i njegovi borci Španci uspeali su da spasu pilota i lekove. Što je i najvažnije — uspeali su da razmontiraju avion i da ga, u delovima, prevuku na svoju teritoriju.

O ovom Blagojevićevom podvigu, prema sećanju nekih naših »Španaca«, pisala je tada republikanska štampa u Španiji i napredna štampa naše ekonomske emigracije u Kanadi.

Posle izvesnog vremena Blagojević je ponovo ranjen na frontu, ovog puta parčadima od bacača. Drugovi su ga izvukli s položaja, previli mu ranu i odredili borca koji će ga otpratiti u bolnicu na lečenje. Kad je čuo reč bolnica, Blagojević je skočio i odlučnim glasom rekao:

— Ne! Neću u bolnicu! Ostajem sa svojim borcima i ne želim da napustim front!

Sva ubeđivanja boraca i pretpostavljenih da ide u bolnicu na lečenje — nisu urodila plodom. Milan se ponovo našao na frontu. »Tek kad je oboleo od čira na stomaku otišao je u bolnicu« — piše u njegovoj kratkoj biografiji objavljenoj u zborniku »Heroji iz dva oslobodilačka rata 1936—1939. i 1941—1945«.

21

Morao je na lečenje u Barselonu. Teška srca se rastao od drugova. Ali, nije zaboravio da im na polasku kaže:

— Ne brinite, drugovi, za mene... Vratću se ja brzo k vama. Među vama se najbolje osećam...

Drugovi su mu mahali u znak pozdrava. On im je, ulažeći u kamion, otpozdravljao na španskom.

— Asta la victoria (Do pobede)!

— Asta la victoria! — otpozdravljali su drugovi, kojima je takođe teško pao ovaj rastanak.

Dani u bolnici za Blagojevića, iako su ga povremeno obilazili drugovi iz brigade i Jugosloveni koji bi se našli u Barseloni i doznali da je na lečenju — bili su veoma teški. On se inače nikada nije mirio sa lenstvovanjem i mirovanjem, a pogotovu u bolničkom krevetu. Zato je, čim je malo ozdravio, zahtevao od lekara da ga otpuste iz bolnice — da ide na front.

Po izlasku iz bolnice, u prvoj polovini septembra, Milan Blagojević se ponovo našao u svojoj jedinici, u prvim borbenim redovima. Ovog puta, kraće vreme, učestvuje u borbama protiv fašista na reci Ebru. U stvari, bitka na Ebru (25. jul — 15. novembar 1938.) poznata je kao najveća bitka španskog građanskog rata. Gotovo četiri meseca se sa 13 Frankovih divizija uspešno nosila republikanska armija »Ebro« oja-

čana grupom internacionalnih brigada. U tim svakodnevnim iscrpljujućim borbama na Ebru, Franko je izgubio 140.000 vojnika (poginuli i ranjeni), a republikanska armija »Ebro« oko 55.000...

TEŠKI DANI U FRANCUSKOJ

Posle desetak dana, koliko je učestvovao u neprekidnim borbama na Ebru, Blagojević se, ponovo i ozbiljnije, razboleo pa je odmah morao napustiti jedinicu. U stvari, tih septembarskih dana 1938. godine Blagojević se zauvek oprostio od svojih saboraca i svoje druge domovine — Španije. Prvih dana oktobra prebačen je na lečenje u Pariz.

Odlazeći na lečenje, Blagojević je duboko verovao u pobedu Španske Republike. Međutim, baš tih dana su događaji na španskom tlu dobili sasvim drugi tok. Vlada Huana Negrina, pokušavajući da nađe izlaz iz građanskog rata, povlači još jedan potez: 21. septembra 1938. godine Negrin predlaže Društvu naroda da se svi strani vojnici povuku iz Španije. Profesor Negrin je bio spreman da se odrekne pomoći interbrigadista jer je verovao da će iz njegove zemlje povući svoje trupe i Nemačka i Italija. Nažalost — prevario se.

22

Po odluci vlade Republike, borci Internacionalnih brigada se, 23. i 24. septembra 1938, teška srca povlače sa fronta. U borbenim dodiru sa fašistima ostaje oslabljena republikanska armija.

Na velikom mitingu u Barseloni, održanom 28. oktobra 1938. godine, okupili su se doslovno svi građani, da isprate svoju braću iz 55 zemalja. I gotovo svi su predosećali kraj Republike.

Oči mnogih Španaca i interbrigadista vlažile su suze dok su slušali plamene reči legendarne Dolores Ibaruri Lapasionarije, upućene interbrigadistima:

»I Harama, i Gvadalajara, i Bruneta, i Belčite, i Levante, i Ebro, opevaju besmrtnim stihovima hrabrost, samopregor, junaštvo i disciplinu svih boraca internacionalnih brigada...

Komunisti, socijalisti, anarhisti, republikanci, ljudi različitih boja i ideologija, različitih religija, ljudi koji iskreno vole slobodu i pravdu, nesebično su nam prišli...

Zastave Španije! Pozdrav svim herojima! Poklonite se pred tolikim žrtvama...

Danas nam odlazite. Mnogi, na hiljade njih, ostaju. Ostaju oni kojima je pokrov španska zemlja...

Živeli heroji internacionalnih brigada!

Barselona se dostojno oprostila od svojih heroja...

Jugosloveni, koji su među prvima pohitali — iz Jugoslavije, iz Moskve, iz Praga, iz zemalja Zapada — u pomoć Španskoj Republici, među poslednjima su je napustili. Shvativši da su Hitler i Musolini izigrali obećanje Negrinu — da će povući svoje vojnike iz Španije, naši »Španci« su formirali brigadu »Georgi Dimitrov« i vratili se na front. I borili se, sa nekoliko hiljada interbrigadista i snagama Republike, do poslednjih dana života crvene Španije.

S druge strane surovih Pirineja čekala ih je francuska policija. Hapsila ih je i odvodila u koncentracione logore, u kojima je najveći broj proveo preko dve godine. Ilegalnim kanalima, koje je organizovala KPJ, naši »Španci« su se vraćali u domovinu. Događalo se to baš kada se širom zemlje širila plima svenarodnog ustanka i oslobodilačkog i revolucionarnog rata.

Samo zahvaljujući bolesti i lečenju u Parizu Milan Blagojević nije dospao u francuske koncentracione logore. Ali samo saznanje da je pala Republika i pobedio fašizam, a pogotovu da se njegovi drugovi nalaze u bodljikavim žicama francuskih logora — teško ga je pogađalo.

S grupom ranjenika je smešten u starom pariskom Hotelu »Modern«, u Ulici Pirineji. Živeli su veoma oskudno, pa su, dajući razne priredbe i koncerte, uspevali da dođu do nešto sredstava i tako poboljšaju dozlaboga lošu ishranu i nabave štogod od odeće. Morali su tako činiti jer španski dobrovoljci nisu više bili poželjni u Francuskoj. Fašizam je natkriljavao Evropu: Hitler je već bio u Austriji i Čehoslovačkoj...

Blagojević je, opsednut mislima o povratku u domovinu, sve manje vodio računa o svojoj bolesti i lečenju. A kada je francuska policija počela i fizički da progoni »Špance«, on se, s jednim Slovencem, sakrio kod Jugoslovenke Danice Dace Jovančević iz Beograda, tada studenkinje u Parizu i njegove stare poznanice. Ona je, naime, jednog dana čula od svojih drugova Francuza da će policija pohapsiti sve borce internacionalnih brigada, pa je odmah otišla u hotel »Modern«, pronašla Blagojevića i rekla mu šta je čula. On je odmah obavestio svoje drugove, ali mu pojedinci nisu poverovali, nazivajući ga čak i paničarem. S nekoliko drugova napustio je hotel u koji je, desetak minuta kasnije, upala policija, pohapsi-

la sve španske dobrovoljce i oterala ih u logor. Blagojević se, pak, sklonio kod Danice Jovančević i onde bio još više opsednut povratkom u zemlju, praveći svakodnevno razne kombinacije. Jednoga dana, početkom leta 1939, otišao je u Marselj i pokušao da, kao »slepi putnik«, uđe u brod. Međutim, čin je brod krenuo iz luke — otkrili su ga i odmah vratili na obalu.

— Danas nisam uspeo, — rekao je Danici, — ali ću drugi put, sigurno, imati više sreće.

— Zašto ne pokušaš da se prebaciš u Sovjetski Savez? — upitala ga je Danica.

— Ako svi odemo u Sovjetski Savez — odgovorio je Milan — ko će onda raditi u našoj zemlji! Komunisti moraju biti u svojoj zemlji, među svojim narodom, u središtu bitke. Hitlerovi osvajački apetiti su nezajažljivi. Neće on zaobići Jugoslaviju. Komunistička partija će jedino i biti kadra da digne narod na ustanak protiv fašizma...

Posle nekoliko dana ponovo se našao u marseljskoj luci. Ovog puta je, stvarno, imao više sreće: kao »slepi putnik« se neopaženo uvukao na brod i ilegalno vratio u Jugoslaviju.

24 Bio je presretan kada se našao na našoj jadranskoj obali. Odatle se dosta lako prebacio u unutrašnjost zemlje.

UHAPŠEN U NOVOM SADU

Milan se u Beogradu, po direktivi Partije, nastanio u kući slikara i komunista Đorđa Andrejevića Kuna. Kod Kuna je stanovao tri meseca, samo povremeno viđajući porodicu. Supruga pokojnog slikara, Nada, i danas se seća vremena kada je u njihovom domu ilegalno živio Milan Blagojević:

— Bilo je leto, 1939. godine. Mi smo stanovali na Voždovcu, u Ulici Vojvode Stepe. Jednog dana neko od drugova je doveo Milana Blagojevića i rekao Kunu da treba da ga za izvesno vreme skloni kod sebe kako ga ne bi uhvatila policija. Tada sam se prvi put upoznala s Milanom, koji je kod nas ostao oko tri meseca. Provodeći dane zajedno, između njega i Kuna, koji ga je za vreme rata u Španiji posetio u Barseloni, u bolnici, razvilo se veliko prijateljstvo. Milan je bio veoma neposredan čovek, srdačan, vedrog duha... Pošto su nam često navraćali pojedini rođaci i susedi, koji nisu smeli saznanati da u kući imamo ilegalca, Milan je preko dana sedeo u jednoj staroj, neugodnoj, fotelji na tavanu, a kad odu gosti i uveče — silazio s tavana. Tada bi satima razgovarali, dugo u

noć, o svemu i svačemu. S posebnim oduševljavanjem Milan je pričao o Španiji. Sećam se: voleo je da sedi kraj Kuna kad slika i uživao posmatrajući rađanje nove slike...

Kako u Beogradu nije smeo da se legalizuje, to je od Kuna, preko partijske veze, otišao u Novi Sad i tamo se zaposlio. Međutim, nije imao sreće: kada je došao na posao, jedan drug ga je prepoznao i — zadovoljan što ga je sreo, a zaboravivši da među njima ima provokatora i policijskih doušnika — prišao Milanu i povikao:

— Zdravo, Španac! Kako si?

Među radnicima je brzo prostrujala vest da se u njihovoj sredini nalazi i jedan »Španac«. Radnici su se rado okupljali oko Milana, a on im je govorio o borbi španskog naroda, o opasnosti koju sa sobom nosi fašizam, o ulozi Partije i sindikata...

Neko je obavestio policiju da se u njihovom preduzeću nalazi i jedan dobrovoljac — povratnik iz Španije. Na to su došla dvojica agenata u civilu i uhapsila Milana Blagojevića. U policiji ga nisu dugo zadržavali; vezanog i u pratnji naoružanog žandarmerijskog narednika — sproveli su ga u Upravu grada Beograda.

Narednik se pokazao kao duševan čovek. Usput je vrlo rado razgovarao s Milanom, izvinjavajući se za to što ga mora predati beogradskoj policiji. U vozu su dugo razgovarali. Milan je uporno objašnjavao naredniku prave istine o životu, o politici. I dosta je postigao. Čak mu je dozvolio da napiše pismo supruzi Persi, a kada su stigli u Beograd, pre nego što će ga žandarm predati policiji, zamolio ga je da mu učini uslugu — odnese pismo na označenu adresu.

— Bila sam veoma iznenađena i uplašena kada je naoružani žandarm ušao u kuću i rekao mi da je Milan uhapšenu Novom Sadu i da ga je sproveo i predao Upravi grada Beograda — seća se Persa Blagojević. — U prvi mah nisam u to poverovala, ali kad mi je predao Milanovo pismo, poznala sam njegov rukopis i uverila se da žandarm govori istinu.

RAZGOVOR S KRVNIKOM VUJKOVIĆEM

Persa je odmah otrčala Kunu i obavestila ga da je Milan u zatvoru. Istog dana su, znajući kako je loša hrana u zatvoru, sredili da mu se iz fonda »Crvene pomoći« plaća i donosi u zatvor hrana iz obližnje menze.

Dva-tri dana potom Persa je, sa kćerkicom kojoj je o-
bukla crvenu haljinicu i s paketom hrane pod miškom, otišla
u Upravu grada Beograda. Zatražila je da je lično primi šef
Antikomunističkog odseka, policijski komesar Svetozar Vuj-
ković. Na njeno veliko iznenađenje, ovejani policijski agent
ju je odmah primio i čak bio vrlo ljubazan.

— Ja sam žena Milana Blagojevića — predstavila se
Persa kad ju je žandarm uveo u Vujkovićevu kancelariju. —
Čula sam da je zatvoren ovde kod vas, a ne znam zašto. Da se
nije, možda, napio i potukao u kafani, ili nešto ukrao?

— Nije se tvoj Milan ni napio, ni tukao, ni pravio ne-
red, niti šta ukrao — odgovorio je Vujković, gledajući luka-
vim očima Persu koja se pravila da nema pojma zbog čega
joj je muž u zatvoru. — On je ovde kao politički krivac...

— Kako kao politički krivac?! — začuđeno će Persa.

— Krivac, krivac, — rekao je Vujković. — Krivac i cr-
ven od glave do pete...

Želeći da se vidi s Milanom, Persa je pokazala Vujko-
viću paket s hranom i upitala ga:

— Gospodine Vujkoviću, donela sam nešto za jelo...

26 Mogu li mu dati?

Preskočivši odgovor, policajac ju je još jednom izne-
nadio: pozvao je žandarma i naredio mu da odmah dovede
zatvorenika Milana Blagojevića. Ubrzo se žandarm vratio s
Milanom, koji je izgledao vrlo loše: mršav, neobrijan, u iz-
gužvanom i pohabanom odelu, bez košulje, samo u sakou i u
nekim starim, iscepanim, cipelama kroz koje su virili tabani
plavi od batina.

Čim se Milan pozdravio sa ženom i kćerkom, Vujković
ga je obasuo pitanjima:

— Reci mi, Blagojeviću, šta si tražio kod maćehe Ru-
sije?

— Nije ona maćeha! — odgovori odsečno Blagojević.
— Ona je majka Rusija...

— A ko te terao da ideš u Španiju?! Vidiš, ispalo je:
borio si se za tuđu zemlju, za tuđu slobodu i — izgubio!

— Španija nije tuđe tlo, već naše, — odgovorio je pr-
kosno Blagojević. — Išao sam da branim potlačeni narod
koji je ustao u borbu protiv fašizma. Gde god koji narod vo-
di borbu za svoju slobodu — dužni smo da pomognemo...

Taj odgovor je razbesneo Vujkovića. Prišao je Blagoje-
viću i, na očigled žene i kćerkice, ošamario ga.

— Ovo ti je samo kao opomena, da znaš da Spanija nije i ne može biti naše, već tuđe tlo! — viknuo je Vujković.

Pošto se smirio, nastavio je:

— Kada bi Rusija i Nemačka sklopile savez i napale Jugoslaviju, šta bi ti tada uradio?

— To nikad ne može da se dogodi. Bez obzira i da sklope neki savez, Rusi i Nemci ne mogu biti nikada na istoj strani. A što se tiče napada na našu zemlju, branio bih je uvek i od svakoga i za nju, ako treba, i poginuo! — bio je Blagojevićev odgovor.

Vujković više nije bio raspoložen za razgovor. Dao je znak žandarmu da vodi Blagojevića u zatvor.

— Mogu li mu dati hranu? — upitala je Persa policijskog komesara.

— To ne dozvoljavamo — rekao je Vujković pošto je pregledao sastav paketa — ali, daj mu...

Kada su ostali sami, Vujković upita Persu:

— Što će ti ovakav muž kakav je Milan, ženska glavo!? Što se ne rastaneš od njega, pogotovu što te je ranije već jednom ostavio?

Policajac je stavio Persi do znanja da nije zaboravio onaj razgovor koji je s njom vodio posle Milanovog odlaska u Sovjetski Savez — kada mu je njegov nestanak objasnila »bračnim svađama i napuštanjem porodice«. Sada mu takođe nije ostala dužna odgovor:

— On je moj čovek. S njime imam ovo dete — pokazala je devojčicu koja je uplašeno stajala uz majku. — On je meni dobar. Istina, jednom me je »napustio«, ali se, evo, pokajao i vratio kući...

Na izlasku iz kancelarije Vujković je upita:

— A što si obukla devojčici crvenu haljinicu?

— Voli dete crvenu boju, a i nema drugu, — snašla se Persa i, zadovoljna, napustila kancelariju.

— Eh, vi komunisti na svako pitanje imate odgovor! — cinički se osmehnu Vujković.

Posle nekoliko dana, ne mogavši mu dokazati nikakvu krivicu, Vujković je Milana pustio iz zatvora.

— Sada si se lako izvukao — rekao mu je Vujković, saopštavajući mu da je slobodan. — Ali, pazi: kada nam drugi put dopadneš šaka — ne računaj da ćeš tako brzo videti ženu i kćerkicu i da ćeš proći jeftino kao sada.

Čim je izašao, Milan je otišao pred štampariju u kojoj je Persa radila. Sačekao ju je i zajedno su krenuli kući, zadovoljni što on više ne mora živeti u ilegalnosti.

Po izlasku iz zatvora radio je u Beogradu i u unutrašnjosti, stalno povezan sa Partijom i uključen u borbu radničke klase. Razume se, bio je veoma oprezan, jer je znao da ga policija u stopu prati.

Decembra 1939. godine pozvan je na vojnu vežbu u okolinu Niša. Raspoređen je u specijalnu jedinicu, koja bi u slučaju rata imala posebne zadatke. Međutim, čim se saznalo da je Blagojević bio u Španiji i da politički deluje među rezervistima — već sutradan je otpušten iz te specijalne jedinice i vraćen sa vežbe.

ČLAN POKRAJINSKOG KOMITETA KPJ ZA SRBIJU

Istaknuti revolucionar Spasenija Cana Babović se seća da je Milan Blagojević, krajem 1939. godine, kao istaknuti član Partije, španski borac i radnik, kooptiran u Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju. On po zadatku Pokrajinskog komiteta odlazi u pojedina mesta u unutrašnjosti Srbije i uspešno obavlja mnoge poverene zadatke.

29

U proleće 1940. godine Blagojevića su vojne vlasti ponovo pozvale na vežbu. Služio je u Čoki, u Banatu, u mitraljeskoj jedinici.

Jednog dana komandir je držao rezervistima predavanje o novom mitraljezu »breda«. Rezervisti, očevdno, nisu mnogo shvatili iz komandirova suvoparnog predavanja, a ni ovaj se, istini za ljubav, nije ni trudio da im to pobliže i što praktičnije objasni, tim pre jer ni sam to nije baš najbolje znao. Tada je rezervista Blagojević, iznenadno, dohvatio mitraljez iz ruku komandira i pre nego što je ovaj išta i izustio — rasklopio »bredit«. Na to, se komandir uplašio da Blagojević neće umeti da sastavi mitraljez, što nije ni on znao, pa se izdera na njega:

— Milane, šta to uradi?!

Shvativši komandirovu zabrinutost, Milan, sa osmehom, odgovori:

— Ne brinite, gospodine kapetane!

Sastavljajući orudje Milan je objašnjavao kako se koji deo zove, čemu služi, kako radi i uopšte koliko je velika vatrena moć »brede«. Kad se završio čas obuke, kapetan pride Blagojeviću i upita ga:

— Odakle si i šta si po zanimanju?
— Rođen sam u Natalincima, u Šumadiji, a završio sam bravarski zanat...
— Pođi sa mnom u kancelariju! — naredi mu kapetan.

Vadeći jednu fasciklu iz svog stola, komandir se obraća Blagojeviću:

— Eh, moj Milane! Znam ja o tebi sve. Sve ovde piše, a u četu je stiglo za tobom. Znači, bio si i u Španiji?

— Da, — ponosno odgovori Blagojević, videći da kapetan u rukama ima njegov dosije.

— Ovo sam dobio odozgo, kao strogo poverljivo, s preporukom da dobro pripazim na tebe — pokazao je komandir rukom na dosije. — Ali, ne brini... I kamo lepe sreće da u mojoj četi imam više vojnika kao što si ti...

Komandir je Milanov dosije iscepao i bacio u korpu za otpatke. Posle toga su dugo sedeli i prisno razgovarali.

30 U septembru 1940. godine posetio je rodni kraj, Natalince. Izvesno vreme je stanovao kod svog prijatelja Rada Kolarevića. Međutim, već prvog dana, samo dva časa po njegovom dolasku, banula su dvojica žandarma i zamolila ga da odmah pođe s njima u žandarmerijsku stanicu. Imao je legitimaciju, a za njim nije bila izdata poternica, pa su ga pustili, ali i zahtevali da se ne bavi politikom na području za čiji »red i mir« oni odgovaraju.

Boravak u Natalincima Blagojević je iskoristio da se sretno s pojedinim naprednim ljudima, skojevcima i simpatizerima Partije. Iz Natalinaca je prešao na Bukulju, u turističku kuću svog školskog druga iz Natalinaca Milana Stojanovića. Za oko tri meseca, koliko je boravio na Bukulji, veoma često je razgovarao s komunistima i uopšte ljudima bliskim Partiji. Jednog dana, prolazeći pored dve kuće, Blagojević je zastao i rekao Stojanoviću:

— U ovoj kući će biti dom za siromašnu decu kada mi pobedimo. Ova druga biće dečije oporavilište...

(Brigom Milanovih saboraca, ta njegova želja je posle rata ispunjena).

SVEDOK IZDAJE ZEMLJE

Krajem 1940. godine Milan je morao da operiše slepo crevo. Posle toga je i čir na želucu počeo da ga sve više muči. Preko naprednog lekara Kosanovića, uspeo je nekako da

dobije uput za lečenje u Vrnjačkoj Banji. Na lečenje odlazi početkom marta 1941. godine, gde ga zatiču burni martovski događaji. Građani Vrnjačke Banje su 27. marta učestvovali u demonstracijama protiv izdaje zemlje. Jedan od njihovih organizatora bio je i Milan Blagojević, govoreći drugovima:

— Moramo biti spremni za odbranu zemlje. Pad vlade Cvetković-Maček i izliv narodnog gneva širom naše zemlje neće oduševiti Hitlera...

Prvih dana aprila 1941. dobio je iz Beograda telegram da se odmah javi svojoj vojnoj jedinici. Petog aprila uveče krenuo je iz Beograda za Čoku. Kada je sutra dan izjutra stigao u jedinicu i javio se komandi, nemački bombarderi su već istresli svoje smrtonosne tovore nad Beogradom. A dok je čekao u redu da dobije vojničko odelo, »štuke« su, iznenada, počele da bombarduju i položaje u Čoki. To je izazvalo veliku pometnju među vojnicima, a još veću među oficirima.

— Zapalimo magacine, a vojska neka se skloni u kasarnu — predložio je jedan od oficira.

Tako brzo izražen kapitulantski stav oficira iznenadio je i ogorčio Milana Blagojevića. Iako je još uvek bio u svom civilnom odelu, stao je pred oficira i energično mu se suprotstavio:

— Vaš predlog, gospodine, nije ispravan. Magacine ne treba paliti, kao ni uništiti odelo, obuću i životne namirnice! Narod je to sve dao i platio pa ga narodu treba i podeliti! Vojska ne treba da ide u kasarnu i da se sklanja, već da zauzme položaje, da se bori protiv neprijatelja svoje zemlje!

Sav crven od besa što mu se taj rezervista, još u civilnom odelu, suprostavlja, oficir se izderao:

— Šta ti drobiš, a?! I ko si, bre, ti da se mešaš u naše oficirske poslove? Mi ovde komandujemo a ne ti...

Na Milanovu stranu odmah se stavio njegov komandir čete (onaj što je za vreme ranije vežbe, kada ga je pozvao u kancelariju, uništio njegov dosije koji je dobio od policije):

— Pustite vi njega! On je u pravu. I da znate: veći je stručnjak za naše vojničke i oficirske stvari i od vas i od mene! On se borio u Španiji protiv fašista, dobro ih je upoznao u borbi i zna šta treba činiti protiv njih...

Oficir kapitulant je začutao, rezervista Blagojević izložio svoj plan odbrane položaja. Plan je prihvaćen, ali je

u onom opštem metežu i panici sve bilo dockan. Već posle ispaljenog prvog rafala — protivavionski mitraljez je zatajio. Blagojević je odmah pritrčao da ga popravi. Na njegovo zaprepašćenje, dok je opravljaio mitraljez, magacini su se našli u plamenu, a komandiri su napuštali položaje i jedinice. Za njima je krenula i vojska, u potpunom neredu...

Jedinica iz Čoke je do pančevačkog mosta stigla u trenutku kad je most dignut u vazduh. To je izazvalo još veću paniku među vojnicima.

— Sve je to, drugovi, izdaja! — rekao je Blagojević i, budući da je bio odličan plivač, bacio se u hladne talase Dunava.

Preplivao je na drugu obalu, žureći da svoje snage i znanje stavi u službu odbrane zemlje. Međutim, izdaja domovine je bila potpuna...

SPECIJALNI ALAT ZA SLIKARA KUNA

32

Odmah po povratku u Beograd, razočaran zbog tako tragičnog razvoja događaja, Blagojević je potražio saborca iz Španije, slikara i komunistu Kuna. Međutim, kuće Kunovih na Voždovcu više nije bilo; uništena je za vreme nemačkog bombardovanja 6. aprila. A Nada mu je rekla da je Kun mobilisan i da je veoma zabrinuta za sudbinu svog supruga.

— Ništa se ti ne brini — umirivao ju je Milan. — Neće Kun pasti u nemačko zarobljeništvo, u to budi sigurna. Znamo mi dobro što je fašizam još iz Španije...

Zaista, nekoliko dana potom, izbegavajući gradove i sabirne logore zarobljenih vojnika sada već bivše jugoslovenske vojske, Kun se u Beograd peške vratio iz istočne Bosne. O tome što je dalje radio čitamo iz njegovih beležaka:

»Odmah posle kapitulacije dobio sam u Beogradu zadatak da produžim svoj rad na falsifikovanju legitimacija i drugih isprava... Međutim, zgrada u kojoj sam živeo pred rat bila je uništena bombardovanjem, tako da mi je propao sav alat, neophodan za izradu pečata i isprava potrebnih ilegalcima... Od tada nisam spavao kod svoje porodice, nego sam imao ilegalni stan na Kotež-Neimaru. Bio sam prijavljen pod lažnim imenom Petar Antonijević...«

Da bi mogao nastaviti posao, koji je od njega tražila Partija, morao je imati potreban alat, ali, gde ga naći? Tada

je potražio svog druga i prijatelja Milana Blagojevića. Kada su se, sutradan, našli, Kun mu je objasnio što treba da radi i zamolio ga da mu izradi specijalni alat.

— Bez alata ne mogu ništa učiniti, — žalio se Kun svom prijatelju. — Drugovi očekuju od mene dobro falsifikovane legitimacije i druge isprave...

— Sve će biti u redu. Za koji dan moći ćeš da počneš čak sa »serijskom proizvodnjom« — odgovorio mu je Milan i nasmejao se.

Kada mu je Kun dobro objasnio kakvi mu trebaju specijalni alati, za Milana više nije bilo problema da ih ne izradi. On je, pre svega, bio poznat kao izvrstan bravarski majstor, a uz to se pomalo bavio i novatorstvom: konstruisao je vrstu stolice na sklapanje i patentirao je, a neposredno pred rat, za svoju kuću, napravio šporet koji je predstavljao pravo umetničko ostvarenje. Uz to, i danas se u nekim mestima mogu naći ukrasne metalne kapije koje je radio po porudžbini.

Odlučan da pomogne Kunu na partijskom zadatku, u jednoj privatnoj radionici je izradio seriju štihlova za gravuru. A kada ih je doneo i pokazao Kunu, ovaj je bio iznenađen s kakvom je preciznošću i koliko kvalitetno sve to urađeno. Stegao je ruku svom prijatelju i zagrlio ga, govoreći:

— Ovo si, Milane, uradio izvrsno! Ovo ti Partija i ja nikada nećemo zaboraviti...

— Nije to ništa, — odgovorio je poslovično skromni Milan. — Najvažnije je da ti sada imaš čime raditi. Od tvog rada, tvoje veštine i umetnosti zavisiće život mnogih illegala...

33

PORANIO S PREDLOGOM ZA USTANAK

Odmah posle tragičnih aprilskih događaja, širom Srbije se osetila živa aktivnost komunista. Osnivane su nove partijske ćelije, a postojeće su jačale. Obnovljene su ratom poremećene veze između partijskih rukovodstva i organizacija sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Srbiju. Sada su naročito prekaljeni komunisti imali mnogo zadataka, veliku odgovornost.

U toku maja 1941. Milan Blagojević je izvesno vreme, po nalogu Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, boravio u rodnoj šumadiji, objašnjavajući prave uzroke brzog sloma bivše jugoslovenske vojske i Kraljevine. Njegova jasna izla-

ganja otvarala su ljudima slobodarske Šumadije perspektivu borbe protiv okupatora.

— Treba prikupljati oružje, municiju, sanitetski materijal, odeću, obuću, — govorio je narodu. — A ako oružja i municije ne budemo imali dovoljno — otimaćemo od okupatora...

Oduševljavao se činjenicom da narod na svakom koraku osuđuje izdaju zemlje i izražava spremnost da krene u borbu i bori se za slobodu. U vezi s tim je pojedinim društvima u Pokrajinskom komitetu, posle povratka iz Šumadije, govorio o tom oduševljenju naroda za borbu i predlagao da se odmah uđe u otvorene okršaje s okupatorom, izvođe akcije. Smatrao je da je politička klima za to veoma povoljna i da je neodložno treba iskoristiti. Neki drugovi su ga, pak, ubeđivali da ne treba brzati s oružanim ustankom, ali je on svoj stav uporno branio. O tome je neke pojednosti zabeležio i dr Blagoje Nešković, član Biroa Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju:

34 »U toku maja, dakle u vreme kada situacija u vezi sa odnosima između Sovjetskog Saveza i Nemačke još nije bila sasvim jasna, došao je u Beograd Milan Blagojević iz Okružnog povereništva Partije za Arandelovac i predložio da Partija organizuje oružane akcije protiv okupatora. Blagojević je, nezavisno od bilo kakve direktive, predlagao da se organizuju napadi na Nemce. Meni lično govorio je da on ima oružja, da seljaci sklanjaju oružje od Nemaca, kao i da se sami seljaci sklanjaju. Smatrao je da tu situaciju treba iskoristiti.

Ja sam imao utisak da je on već organizovao neke grupe za borbu protiv okupatora. Međutim, Blagojeviću je tada rečeno da bi preduzimanje oružanih napada ovako, bez pripreme, predstavljalo avanturizam. Kurs Partije u to vreme bio je borba protiv okupatora, ali o oblicima borbe još nije bio donet stav. Ustvari, sprovedena je tek linija pripreme: sakupljanje oružja, organizovanje vojnih komiteta, itd. Tada je i rečeno Milanu Blagojeviću da ne preduzima oružane akcije, nego da sakuplja oružje...«

Pri Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju, u Beogradu, već početkom maja 1941. obrazovana je Vojna komisija, koja je ubrzo prerasla u Vojni komitet. U to rukovodstvo su ušli: Spasenija Cana Babović, Sreten Žujović Crni, Branko Krsmanović Španac i Filip Kljajić Fića, a njegov zadatak je bio

da organizuje neposredne vojne pripreme za oružani ustanak u Srbiji.

Čim je, 22. juna 1941. godine, Nemačka napala Sovjetski Savez, najviše rukovodstvo KPJ, Politbiro Centralnog komiteta, održalo je u Beogradu sednicu. Razmotrena je situacija stvorena tim napadom i usvojena odluka da se narod odmah pozove u oružanu borbu protiv okupatora. Usvojen je i proglas Partije koji je rasturen po čitavoj zemlji, a koji se završavao pozivom: »Napred u poslednji i odlučni boj za slobodu i sreću čovečanstva!«

Na sam dan napada Hitlerovih divizija na Sovjetski Savez, načelnik upravnog štaba nemačkog komandanta Srbije, general Turner, poslao je poverljivo pismo predsedniku Saveta komesara i komesaru za unutrašnje poslove okupirane Srbije, Milanu Aćimoviću, u kome je zahtevao:

»Na osnovu poslednjih ratnih događaja, molim da se odmah izvrše, prema ranijem sporazumu s vama, hapšenja svih vodećih komunista i da se naredi šefu policije u Beogradu da još noćas izvrši hapšenja njemu poznatih komunista grada Beograda. Ove osobe treba zatvoriti na Adi Ciganliji. Docnije, kako ove, tako i ostale u zemlji uhapšene zločinačke elemente i komuniste treba sprovesti u koncentracioni logor, koji, prema naređenju, treba da organizujete. Istovremeno postarajte se da se još tokom ove noći pohapse svi borci »Crvene Španije«.

35

Čim je dobio pismo od nemačkog generala Turnera, izdajnik Aćimović je izdao naređenje za hapšenje komunista i »Španaca«. U Beogradu, kao i u svim drugim mestima, počele su racije, koje su, uglavnom, izvršene 22. i 23. juna. Međutim, očekivanja Turnera i Aćimovića da će zatvore napuniti komunistima i »Špancima« — izjalovile su se; pošlo im je za rukom da uhapsu samo manji broj.

U Beogradu, a i u drugim mestima širom Srbije, Partija je imala svoje saradnike i u policijskom aparatu, u žandarmerijskim stanicama i sreskim načelstvima, pa su komunisti odmah obavešteni da napuste domove — jer se sprema racija.

Za vreme emitovanja prvih vesti o napadu Nemačke na Sovjetski Savez, Milan Blagojević je bio u svom stanu, u Američkoj ulici broj 15.

— Sada će i u našoj zemlji početi obračun sa fašistima — rekao je suprugu Persi.

Te noći nije zaspao.

Sutradan, 23. juna, otišao je na posao ranije nego obično. Samo deset minuta kasnije, u kuću, koju su sa svih strana opkolili žandarmi, upao je agent Specijalne policije.

— Da li ovde stanuje Milan Blagojević? — upitao je Persu.

— Da, stanuje — odgovorila je.

— Je li kod kuće?

— Nije. Pre desetak minuta otišao je na posao.

— Kada će doći kući?! — pitao je policajac, prethodno proverivši da se domaćin nije sklonio u drugoj sobi ili pod krevetom.

— Po podne, oko tri časa.

— Aha — procedio je agent.

Čim je agent otišao Persa je zamolila jednog svog poznanika da otrči Milanu. Ovaj je požurio u preduzeće — da obavesti Milana da beži od kuće jer ga traže agenti. Onamo je doznao da Milan nije ni dolazio u preduzeće, gde su ga agenti takođe već tražili.

36

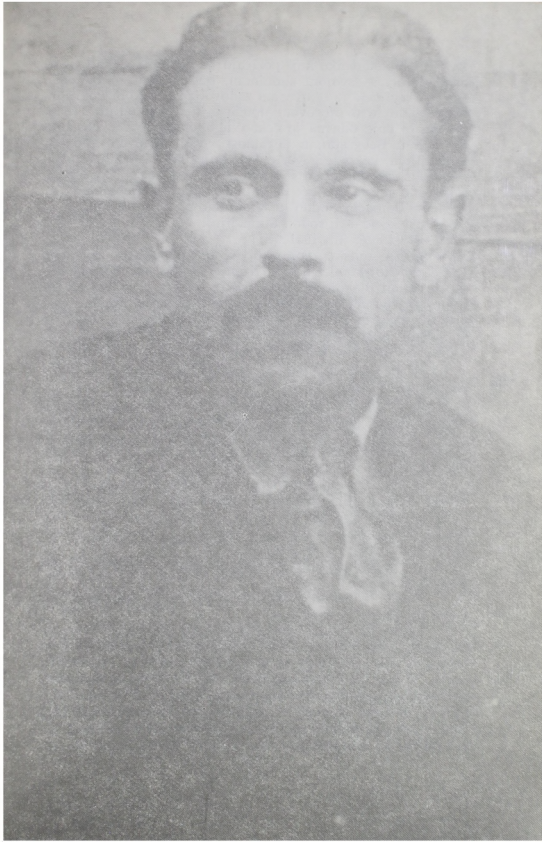
KOMANDANT PRVOG ŠUMADIJSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Već 23. juna u Šumatovačkoj broj 30, u Beogradu, održan je sastanak Biroa Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Raspravljano je o neposrednim zadacima u vezi organizovanja oružanih akcija protiv okupatora u Srbiji i usvojeno više odluka. Za sve okruge određeni su partijski instruktori koji će, u zajednici sa okružnim komitetima, izvršiti sve pripreme za formiranje partizanskih odreda.

Dugogodišnji član Partije i iskusni ratnik iz Španije Milan Blagojević, imenovan je za komandanta Prvog šumadijskog partizanskog odreda, koji će biti formiran na području okruga Arandelovac.

Na osnovu usvojenog zaključka, napisan je i štampan Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, kojim se narod Srbije poziva na oružanu borbu protiv okupatora:

»... Srpski narode, ne oklevaj! Sada i samo sada kucnuo je čas da učinimo kraj pljački i nasilju okupatora ... Seti se, srpski narode, svoje slavne prošlosti i ne slušaj ku-

kavice i malodušnike koji pozivaju na čekanje. Čekati — to znači igrati se svojom sudbinom, budućnošću narodnom».

Blagojević je bio veoma zadovoljan odlukom Pokrajinskog komiteta o njegovom upućivanju u Šumadiju. Trenutak da to čuje odavna je čekao, a bilo mu je već dosadilo da sedi u Beogradu, u ilegalnosti, dok njegovom rodnom Šumadijom, kako je govorio, odjekuje bat švapskih čizama.

Pozdravljajući se s domaćinom kod koga je prenoćio, rekao mu je, ne znajući da zauvek odlazi iz Beograda:

— Domaćine, odoh ja. Videćemo se posle revolucije ...

Otišao je — u rodnu Šumadiju.

Bio je 26. jun 1941.

Iz beogradskog voza, koji se tog popodneva zaustavio na železničkoj stanici u selu Kopljare (kod Arandelovca) sišao je Milan Blagojević. Nekoliko trenutaka je stajao na peronu, zagledajući se nekud u daljinu. Pogled mu je lutao prema Oplencu, Bukulji, Rudniku, Kragujevcu ... Želeo je da jednim pogledom obuhvati celu Šumadiju, srećan što će u njoj nastaviti borbu protiv fašizma započetu u Španiji.

38 »Ovde se neće ponoviti Španija« — rekao je u sebi i zakoračio k selu.

Seljak koji se zadesio na stanici pokazao mu je kuću Milovana Mike Milosavljevića. Domaćin se iskreno obradovao ranije najavljenom gostu. Tada se Milosavljević prvi put susreo s Blagojevićem, koji je na njega ostavio snažan utisak. Posle pozdrava, došljak je odmah prešao na stvar:

— Dolazim po nalogu Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Treba hitno zakazati satanak vašeg Okružnog povereništva KPJ, na kome ću preneti vrlo važnu direktivu Partije. Sastanak treba što pre održati, a vi iz Povereništva odredite mesto gde će to biti ...

— Znači, kucnuo je odlučujući čas! — poskočio je Milosavljević.

— Da, druže Miko, počinjemo rat protiv Nemaca! Zato treba požuriti s pripremama ...

Ubrzo je došao i Stanislav Sremčević Crni, sekretar Okružnog povereništva KPJ za Arandelovac (odlukom Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju formirano u maju 1941. godine, u sastavu: Stanislav Sremčević Crni, limarski radnik iz Kragujevca, Milan Ilić Čiča, zemljoradnik iz Gornje Trešnjovice, Milutin Todorović, profesor iz Kragujevca, Dušan Petrović Šane, radnik iz Topole i Milovan Mika Milosavljević, radnik iz Kopljara).

Na kraćem sastanku Blagojevića sa Sremčevićem i Milosavljevićem odlučeno je da se sastanak Okružnog povereništva održi 28. juna uveče, u šumarku »Ničija«, na granici sela Kopljara i Banje. Tom prilikom Blagojević im je rekao:

— Svi članovi Povereništva treba da odu na teren i prikupe podatke na koliko se ljudi može računati da će krenuti u odred i ko sve od njih ima oružje. Moramo imati tačne podatke, da bismo znali čime raspolažemo prilikom formiranja odreda ...

Radi svake sigurnosti, Milosavljević i Blagojević nisu zanoćili u kući, već u kolibi njegovog strica, u vinogradu.

Oko četiri časa izjutra, seća se Milosavljević, Blagojević je otišao vozom prema Mladenovcu. Pravila ilegalnog partijskog rada nisu dozvoljavala da ga upita kuda i zašto ide.

U zakazano vreme, na određenom mestu između Kopljara i Banje, 28. juna se okupilo rukovodstvo ustanka ovog kraja, odnosno članovi Okružnog povereništva KPJ Arandjelovac. U ime Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju prisustvovao je Milan Blagojević.

»Dok su sekretar Sremčević i Blagojević pre početka sastanka imali kratak razgovor, mi smo posedali u krug, koristeći ceriće kao naslon, očekujući da čujemo važnu direktivu. Tada je Stanislav Sremčević Crni, bez uvoda, saopštio jedinu tačku dnevnog reda: Stvaranje partizanskog odreda i oružani ustanak« — zapisao je Milovan Mika Milosavljević, jedan od učesnika tog istorijskog sastanka. »Na licima drugova videlo se zadovoljstvo. Mnogi su još pre rata pitali kada će doći taj trenutak da se uzme puška u ruke ...«

Taj dugo očekivani trenutak konačno je i došao.

Sekretar Povereništva Sremčević obavestio je prisutne da njihovom sastanku prisustvuje i predstavnik Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Milan Blagojević, koji će im saopštiti direktivu Partije o formiranju partizanskog odreda i dizanju ustanka.

Sve oči bile su uprte u Blagojevića, koji im je ukratko, ali oštro i s revoltom, izneo uzroke propasti bivše jugoslovenske vojske i države, čiji su generali, vlada i kralj izdali narod, ostavivši ga na cedilu. Potom je rekao:

— Ipak, u ovim najtežim trenucima naše istorije, srpski narod i ostali narodi naše zemlje nisu sami. S narodom je Komunistička partija Jugoslavije, koja je i jedino sposobna da digno narod u borbu protiv okupatora. Po odluci Cen-

tralnog komiteta KPJ, odnosno Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, u centralnoj Srbiji formiraće se četiri odreda: Prvi šumadijski na teritoriji okruga Aranđelovac; Drugi šumadijski u okolini Smederevske Palanke; Kragujevački na teritoriji Okružnog komiteta KPJ Kragujevac; i Kosmajski odred u okolini Beograda. Partija je mene odredila za komandanta Prvog šumadijskog partizanskog odreda. Vaše rukovodstvo treba da odredi zamenika komandanta i zamenika komesara. Potrebno je da se odmah pristupi prikupljanju boraca i oružja i da se odredi mesto dolaska drugova u logor. U mestu gde će se sakupljati ljudi treba da imamo čoveka koji će se brinuti o njihovoj ishrani. Za tu dužnost, intendanta odreda, treba odrediti nekog dobrog komunistu. Na kraju, interesuje me kolika je vaša partijska i skojevska organizacija i kako stojite sa oružjem?

40

Posle kraćeg dogovora, predloženi su i jednoglasno izabrani članovi štaba Odreda u sastavu: komandant Milan Blagojević, zamenik komandanta Milan Ilić Čiča, zemljoradnik, član KPJ od njenog osnivanja; politički komesar Milutin Todorović, profesor i zamenik komesara Dušan Petrović Šane.

Zamenik komandanta Odreda, Čiča, predložio je da se borci prikupljaju u njegovom selu Gornjoj Trešnjevici, na mestu zvanom Orlovac, obrazlažući:

— Smatram da je to veoma dobro i bezbedno mesto. Uz to, na tom području postoji jaka partijska organizacija koja će moći da obezbedi ishranu boraca, održavanje veze i sve drugo što bude potrebno.

Na Čičin predlog, za intendanta Odreda izabran je Branko Ilić, član Partije iz Gornje Trešnjevice.

Član Okružnog povereništva Milosavljević podneo je izveštaj o brojnom stanju organizacije Partije i SKOJ-a na terenu, naglasivši da pored komunista i skojevaca u gotovo svakom selu ima bliskih simpatizera na koje se Partija može osloniti.

— Kako stojite sa radnicima? — zapitao je Blagojević.

— U Aranđelovcu, Lazarevcu, Topoli i ostalim varošicama većinom su zanatski radnici: obućari, stolari i opančari — odgovorio je Milosavljević. — U Aranđelovcu i okolini Lazarevca postoje rudnici uglja, ali su u njima, uglavnom, zaposleni ljudi iz okolnih sela, tako da ima malo pravih proletera. Sto se tiče oružja, većina članova Partije i sko-

jevacu sklonila je puške i municiju na sigurna mesta, ali ih ima i bez oružja ...

Za reč se ponovo javio Blagojević:

— Molim vas da u Odred obavezno dolaze ljudi s oružjem. Ako neko nema oružja, treba da ga uzme od onih koji sada neće stupiti u Odred.

Da bi se uskladio socijalni sastav Odreda, koji je na tom sastanku zvanično formiran, zaključeno je da se od Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju zatraži da u Odred uputi grupu radnika iz Beograda i Kragujevca.

Na sastanku je odmah napravljen i plan prikupljanja boraca i oružja. Svaki član Okružnog povereništva dobio je i konkretan zadatak, koji je trebalo što pre sprovesti u život. Tako, na primer, komandant Odreda Milan Blagojević je zadužen da obiđe Natalince i okolna sela, Stanislav Sremčević Crni većinu sela kolubarskog sreza, Dušan Petrović Šane i Milovan Mika Milosavljević više sela u oplenačkom i orašačkom srezu, Milan Ilić Čiča neka sela orašačkog i kolubarskog sreza, a Milutin Todorović kosmajski srez.

Iste večeri su komandant i njegov zamenik posetili šumu Orlovac i odredili mesto za partizanski logor. Već sutradan, 29. juna, dok je sedeo u kući Milana Ilića Čiče u Gornjoj Trešnjevci, Blagojeviću se javio prvi borac Odreda. Bio je to seljak iz Trešnjevce Živadin Milovanović, rezervni podnarednik, član Partije, inače sinovac zamenika komandanta Odreda.

— Druže Živadine, — obratio mu se Blagojević, — tvoj je zadatak da urediš logor pre nego što počnu da pristižu ostali drugovi u Odred ...

Otišli su zajedno na mesto logora, gde mu je Blagojević objasnio šta je sve neophodno da se uradi. Živadinu to nije bilo teško, jer je i sam bio veoma spretan i samoinicijativan. Uz to, raspolagao je i izvesnim vojničkim znanjem jer je služio vojsku. Za dva dana partizanski logor je bio uređen. Na najbolji način je rešeno i pitanje obezbeđenja vode za piće, zatim raspored stražarskih mesta, objekata za odmor, itd.

Tog dana i sutradan (29. i 30. juna 1941) članovi okružnog partijskog rukovodstva obišli su teren i održali sastanke s komunistima u Arandjelovcu, Vinči, Žabaru, Banji, Junkovcu, Kopljaru, Stragarima, Orašcu, Stojniku, Šumi ... Sastancima nisu prisustvovali samo komunisti, već i skojevci i pojedinci simpatizeri. Blagojević je održao sastanak u

Natalincima, ali kako, po ličnoj proceni, nije imao mnogo uspeha to se žestoko ljutio.

Prvog jula počele su da pristižu prve grupe boraca u partizanski logor u Orlovcu.

Tako se rodio Prvi šumadijski partizanski odred, jedan od prvih partizanskih odreda u Srbiji. Blagojević je s ponosom gledao pridošle borce, većinom mlade ljude, sve spremne da stupe u okršaj protiv okupatora.

Tog dana stigla je u Odred i prva grupa radnika iz Kragujevca. Kada su stigli u kuću Milana Ilića Čiče, koja je tada bila veza sa štabom Odreda, obradovani su »poklonom« koji su dobili od Milanove kćerke Save — dala im je pet pušaka bivše jugoslovenske vojske, koje je za vreme aprilskog sloma sakrio Miloš Đurić u svom zabranu. Zahvaljujući Miloševom unuku Draganu, puške su se brzo našle u pravim rukama: čim su prvi borci počeli da se spremaju za odlazak u Odred Dragan je došao Čičinoj kući i obavestio domaćinovu kćerku Savu i sina Radomira gde je deda zakopao pet pušaka.

»ŠTA JEDE NAROD — JEŠĆEMO I MI«

Drugog jula 1941. štab Odreda je izvršio prvu smotru ljudstva i naoružanja. Prema podacima objavljenim u knjizi »Prvi šumadijski partizanski odred«, čiji je autor bio borac te jedinice, Milivoje Stanković Mića, Odred je brojio 93 borca: 35 seljaka, 18 radnika, 23 đaka, 2 učitelja, 28 studenata, 2 profesora, 2 pravnika, po jedan oficir Španske republikanske armije i bivše jugoslovenske vojske i pitomac vojne akademije. Od ukupnog brojnog stanja 22 borca su bila odslužila vojsku. Po političkoj pripadnosti oko 40 su bili članovi KPJ, 5 kandidati za članove Partije i 7 skojevaca.

Od naoružanja Odred je imao: 27 pušaka (pretežno mauzerki i nekoliko »manliherki«), 3 puškomitraljeza »zbrojovka«, 8 revolvera, tridesetak ručnih i protivtenkovskih bombi i oko 2.000 puščanih i pištoljskih metaka. Uz to, Odred je od naoružanja imao i nekoliko sekira, vojničkih i kasapskih noževa, te jednu sablju.

Dok je obilazio stroj, Blagojević je razmišljao o tome koliko su njegovi dobrovoljci spremni za okršaje koji ih očekuju u borbi protiv okupatora. Na želeći ništa da prepusti slučaju, nastojao je da svakog od svojih boraca upozna, da

ga na licu mesta proveriti, a pogotovu one koji mu nisu oда-
vali sliku ratnika spremnih da, bez kolebanja i u najtežoj
situaciji, idu do kraja. Koračajući i zagledajući se borcima
u lice, govorio je:

— Nemačka sila je jaka i tu se ne smemo zavaravati.
Ali, mi smo sposobni da ih tučemo na svakom koraku. Ne-
mačka vojska je obična mašinerija, vaspitana da pokorno
sluša, spremna na najveće zločine. Zato Švabu treba udariti
po zubima ... Drugovi, nije lako ratovati. To treba svima
da bude jasno. Ali, isto tako treba da vam je jasno da to
nije ni mnogo teško, kako neki misle, razume se pod uslo-
vom da čovek zna zašto se bori ...

Vršeci smotru, zadržao se kraj grupe đaka iz Aran-
đelovca, od kojih su neki u odred došli bez znanja svojih
roditelja. Ne shvatajući šta znači rat, oni su pošli u šumu
u kratkim pantalonama i crvenim marama vezanim oko vra-
ta. Gledajući ove svoje »ratnike«, Blagojević ih upita:

— Je ste li vi, momci, pošli na prijatan izlet, ili kre-
nuli u surovi rat?

Mladi dobrovoljci se nekako zbunjeno osmehnuše, po-
gledaše, prvo, stidljivo u komandanta, a zatim jedan u drugog.

Posle završene smotre Blagojević se vratio u štab. Na
pitanje drugova iz štaba šta misli o dobrovoljcima, bez us-
tezanja je odgovorio:

— Ima među njima onih koji će brzo kidnuti iz odre-
da, jer su se već »zasitili ratovanja«. Ali, ogromna većina
boraca su dobri momci i s njima se može uspešno ratovati
protiv okupatora.

Milanova predviđanja su se brzo ostvarila.

Kada je 4. jula u logor stigla vest da su u Arandelov-
cu pohapšeni roditelji đaka koji se nalaze u partizanima, do-
brovoljci u kratkim pantalonama su se uplašili za svoje naj-
draže. To im je sada bio i povod da se oslobode spavanja
pod bukvama i života o proji i pasulju. Neki su počeli i da
se otvoreno žale na bolest, na šta im je komandant rekao:

— Mi nemamo komoru. Naša komora je narod, a što
jede narod — ješćemo i mi. Nemamo ni soba, ni kreveta, i
tome se i ne nadajte. Zato vam dozvoljavam da se vratite
svojim roditeljima.

Od te grupe arandelovačkih đaka u Odredu su ostala
samo dvojica — skojevci Raša Đaković i Lida Marinković.
Ovaj drugi, sin mlinara i poznatog opozicionara režimu, Bože
Marinkovića, bio je đak sedmog razreda gimnazije i kada su

ga drugovi pozvali da se sa njima vrati u Arandjelovac, on im je odlučno odgovorio:

— Vi idite, a ja neću! Mene je majka poslala da se borim za slobodu!

Tog dana Odred je napustio i gimnazijalac Tasa Čolić iz Vinče. Možda bi on i ostao među dobrovoljcima da kod Blagojevića nije došao njegov deda Svetozar i počeo da viče i psuje:

— Nema niko pravo da odvodi moju decu u šumu!

— Smiri se, čiča Svetozare; sve će biti u redu — umirivao ga je Blagojević.

Komandant je naredio da mu se dovede Tasa.

— Taso, deda je došao da te vodi kući. Šta ti misliš o tome? — interesovao se Blagojević.

Deda je ostrim pogledom ošinuo svog unuka, koji je ćutao. Nije imao hrabrosti da kaže pravu istinu komandantu. Toplo dedino ognjište i dobra hrana svakako su bili privlačniji od partizanskog logora na Orlovcu.

— Sve je jasno! — protumačio je Blagojević to ćutanje. — Idi, Taso, kući!

44

Deda je svog unuka uhvatio za ruku i odveo ga iz logora. Tasi je, očevidno, bilo veoma teško. Drugove je napustio suznih očiju, ali nije imao hrabrosti da se suprotstavi dedi.

Dani privikavanja boraca na novi način života su, prema komandantovoj proceni, bili završeni. U dogovoru sa članovima štaba, odlučio je da tog dana učini nov korak u vojničkom učvršćivanju Prvog šumadijskog partizanskog odreda. Naredio je smotru Odreda i izvršio prozivku. U stroju je bilo osam boraca manje. Bio je zadovoljan što se Odred oslobodio kolebljivaca. Stao je, kako je zapisao Milivoje Stanković, ispred sredine stroja: »Lice mu je bilo strogo i odlučno, pogled oštar. Bukovom šumom je odjeknula odsečna komanda: 'Mirno!' 'Nadesno ravnajs!' Ljudi, od kojih većina nisu bili vojnici, instinktivno su ispravili tela i opružili ruke, okrenuvši glave. Ravnala su se šarolika odela. Seljački gunjevi od grubog sukna i uske čakšire, kao da su pravljene isključivo za ratovanje, građanske široke pantalone i kratki sakoi od jeftinog štofa, očigledno nepogodni za uniformu partizanskog borca. Ravnale su se šajkače sa šubarama, radničkim i đačkim kačketima. Ravnali su se opanci sa cipe-lama, planinskim gojzericama i čizmama. Ponovo se čula komanda 'Mirno' i 'Na mestu voljno'. Komandant se obratio borcima:

— Drugovi, prošla su tri dana od kako smo se skupili u ovom logoru. Ovo vreme je proteklo u međusobnom upoznavanju i privikavanju novim uslovima života. Mi sve do sada nismo predstavljali čvrstu vojničku organizaciju. Štab odreda smatra da je nastupilo vreme da se ta faza prevaziđe. Vi ste dobrovoljno stupili u odred. Pošli ste svesno da se, pod zastavom koju je razvila Komunistička partija Jugoslavije, borite protiv okupatora i za lepšu budućnost naših naroda. Ali, želim da vam stavim do znanja da vojska, naročito kada je u ratu, ima svoje zakone po kojima živi i dejstvuje. Ti zakoni su često oštri, surovi i beskompromisni. Snaga revolucionarne dobrovoljačke vojske je u tome što se njeni pripadnici samosvesno — dobrovoljno podvrgavaju tim zakonima koji se u vojničkoj terminologiji nazivaju disciplina. Znači, njih na to niko ne prisiljava. Ali, kada već daju pristanak da se pokoravaju toj disciplini, onda su obavezni da poštuju propise koje određuje pretpostavljena komanda, da izvršavaju naređenja starešina. Tada se više ne može govoriti o dobrovoljnosti. Oko izvršenja naređenja se ne može polemisati. Više se ne može samovoljno napuštati jedinica. To se zove dezerterstvo, a zbog dezerterstva se strelja. Želim otvoreno da vam kažem da nas čekaju teške borbe, veliki fizički naponi, marševanja, nespavanja, pa i glad. Za sve to treba biti spreman. Naše najviše partijsko i vojno rukovodstvo, koje rukovodi oružanom borbom u zemlji, kao i rukovodstvo našeg odreda, vodiće brigu u ljudima. Naše je geslo: naneti što više gubitaka neprijatelju, a ne izgubiti ni jednog čoveka. Ali, i pored svega toga ne treba računati da će sve ići glatko. Do sada mi nismo nikome pravili smetnje da napusti odred. To ni sada nećemo učiniti. Ako ima još neko među vama ko smatra da ne bi mogao da odgovori zadacima koji ga očekuju — neka sada napusti stroj i slobodno ide kući. Bolje će biti i za njega i za odred.«

45

Nad Orlovcem je zacarila tišina. Sa lica boraca komandant je čitao odlučnost i spremnost da idu do kraja — bez obzira na teškoće i žrtve o kojima im je govorio. Shvativši to, ponosno je rekao:

— Znači, nema takvih ...

Niko se ni na to nije javio, niko izašao iz stroja.

— Od danas počinjemo da živimo pravim vojničkim životom! — zaključio je Blagojević.

Zatim je održan sastanak štaba Odreda i Okružnog povereništva KPJ, na kome je ocenjeno da je formiranje Odreda upešno obavljeno.

Sastanku je prisustvovao i Nedeljko Žakula, koji je tog dana stigao u odred iz Beograda i doneo pismo Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Odlukom Pokrajinskog komiteta, kako je stajalo u pismu, dotadašnji politički komesar odreda, profesor Milutin Todorović, postavljen je za komandanta novoformiranog Kosmajskog odreda, a na njegovo mesto postavljen Žakula, advokatski pripravnik i ranije član Oblasnog komiteta Partije za Liku, odakle je, zbog ustaških progona i pokolja, morao da pređe u Srbiju.

Usvojen je i predlog komandanta Blagojevića da se u odred formiraju četiri čete i da se organizuje informativna služba kojom je rukovodio komunista Milić Radovanović.

KOMUNISTIČKO ZNAMENJE NA ŠAJKACI

46

Komandant je tako rasporedio oružje da je svaka četa, pored pušaka i bombi, dobila i po jedan puškomitraljez. Ta veoma cenjena oružja došla su u sigurne ruke boraca komunista koji su služili vojku.

U logoru je počeo posve novi, pravi i puni partizanski život, koji se odvijao prema tačno utvrđenom rasporedu. Logor su od dolaska prvih dobrovoljaca, čuvala straže, delujući prema pismenim uputstvima komandanta Blagojevića.

Pripremajući svoje borce za obračun sa okupatorom, komandant Blagojević je želeo da oni budu što bolje obučeni u rukovanju oružjem i savladaju mnoštvo vojničkih veština. Znao je, naime, iz iskustva u Španiji kako su prolazili oni borci koji bi nedovoljno obučeni otišli na front. Žrtve su tada, po pravilu, uvek bile najveće. A on je želeo da njegov odred u budućim akcijama prolazi sa što manje gubitaka.

Obuka je izvođena na improvizovanim vežbalištima: opisivana je puška, vršeno rasklapanje i sklapanje, zatim uvežbavano bacanje bombi, rukovanje puškomitraljezom. Uvežbavano je i vršenje stražarske i patrolne službe, a svakog popodneva održavani su časovi političke nastave. Osim političkih komesara, članova štaba odreda i Okružnog povereništva Partije, mladim borcima je o političkoj situaciji u zemlji i svetu govorio i komandant Blagojević.

Svoje bogato iskustvo iz Španije, naročito u pogledu razvijanja borbenosti, hrabrosti, odlučnosti i smelosti u na-

padu, Blagojević je pomno prenosio na sastav odreda. Borcima je objašnjavao kako treba napadati tenkove, kako iznenaditi neprijatelja, gde i kako postavljati zasede, kako se povlačiti, čime se koristiti kao zaklonom ...

Uverivši se u Španiji u vojničku spremnost Nemaca, ni ovde ih nije potcenjivao, ali je pred borcima podvlačio da nisu nepobedivi na bojištima, da su i oni od krvi i mesa, dakle ranjivi u svemu, uglavnom, kao i svaka druga vojska.

Gledajući i slušajući svog komandanta, i učeći od njega, mladi ustanici Šumadije verovali su da će iz svake akcije protiv okupatora, kojom bude rukovodio njihov Milan Blagojević, izaći kao pobednici. Njegove plamene, kao sablja, britke reči, ulivale su im nenaslućivano samopouzdanje i snagu, pa su s nestrpljenjem očekivali svoje vatreno krštenje s okupatorom.

Blagojević je često podvlačio da nije lako ratovati. Govorio je o teškoćama partizanskog ratovanja, ali nikad nije propustio da naglasi:

— Nama nikada neće biti mnogo teško, jer znamo za šta se borimo. U ratu veliku ulogu igra hladnokrvnost i smišljeno dejstvo. Ne sme se pucati bez nišanjenja, a sopstvena vatra je za svakog borca njegov najsigurniji zaklon.

Znajući iz iskustva koliko mnogo znači imati dobro i ispravno oružje, Blagojević je često govorio borcima:

— Mora se poznavati tako reći duša puške i puškomitraljeza. Za svakog ratnika najveće je zadovoljstvo ako meci iz njegove puške padaju tamo gde ih on upućuje. A da bi se to i postiglo — mora se dobro savladati rukovanje oružjem. Bez toga nema ni potpunog uspeha ...

U obuci boraca se angažovao i zamenik komandanta odreda, Milan Ilić Čiča. On je borcima prenosio svoja iskustva iz okršaja protiv Švaba i Bugara u prvom svetskom ratu.

Pojedini borci, u prvom redu najmlađi, đaci i studenti, prilikom dolaska u partizane u svojim džepovima su poneli i crvene petokrake zvezde, neretko i sa izvezenim srpom i čikićem. Iako im to niko nije naredio, već posle dva-tri dana počeli su da ih prišivaju na svoje kačkete, šajkače i šubare. Na to je komesar Žakula, na sastanku štaba, predložio da se borcima odreda zabrani nošenje bilo kakvih amblema — dok o tome ne stigne uputstvo Pokrajinskog komiteta ili Glavnog štaba.

Komesarov predlog komandant Blagojević nije prihvatio:

— Mi smo, Nedeljko, ustanička vojska, a ustaničkoj vojsci treba dati i oznake, da se vidi njeno revolucionarno opredeljenje, njen karakter, ciljevi borbe ...

Šumadijom su već kružile priče o ustanicima, partizanima i odredu koji su formirali komunisti ...

Nekako u to vreme, posle nekog nesporazuma sa Dražom Mihajlovićem na Ravnoj gori i odvajanja od njega, na padinama Rudnika se pojavio artiljerijski general bivše vojske Ljubo Novaković. Sa sobom je imao grupu četnika i nekoliko oficira. On je ubrzo tu svoju grupu proglasio odredom, a sebe »vojvodom šumadijskih četnika«. Doznajući da se na »njegovoj« teritoriji nalazi i komunistički Prvi šumadijski odred, general Novaković je pomislio da je upravo on i predodređen da objedini sve te snage i da im bude komandant, maštajući o svojim »akcijama« protiv okupatora (do kojih nikada neće doći).

SUSRET RATNIH DRUGOVA IZ ŠPANIJE

Pošto njegovi ljudi nisu uspjeli da od porodice Milana Ilića Čiče doznaju za sedište Štaba Prvog šumadijskog odreda, general Novaković je odredio patrolu i naredio joj da mu se ne vraća dok ne pronađe partizanski štab i uruči mu pismo. A u tom pismu general je obavještavao partizane da je sa svojim štabom stigao u širi rejon sela Gornje Trešnjevice, da ima nameru da preduzme rukovođenje operacija protiv okupatora, pa poziva partizansko rukovodstvo da dođe na dogovor.

U toku noći, kada su u partizanskom logoru svi spavali izuzev stražara, četnička patrola je nabasala na stražu koja je pridošlice na vreme otkrila. A kako se ovi nisu postavili na poziv stražara »Stoj!« — odjeknuo je pucanj koji je probudio partizane. Na to su četnici bacili generalovo pismo i pobjegli glavom bez obzira.

Na osnovi sadržaja pisma, nađenog na putu, iznenadni incident je odmah razjašnjen. Da se nešto slično ubuduće ne bi dogodilo, štab je odlučio da već sutradan na razgovor sa generalom Novakovićem pošu komandant Blagojević, njegov zamenik Ilić i komesar Žakula.

Obavešten da će mu u posetu doći rukovodstvo partizana, general je priredio svečani doček, želeći da na partiza-

ne ostavi što jači utisak. Pred svojim štabom je postrojio četnike, a on se, uparađen u generalskoj uniformi, predstavio Blagojeviću:

— Brigadni artiljerijski general Ljubo Novaković!

— Milan Blagojević, radnik, poručnik Španske republikanske armije i član Komunističke partije Jugoslavije! — glasno i razgovetno je odgovorio Blagojević i prihvatio generalovu ruku.

— Kako to španske?! Pa vi ni po imenu ni po jeziku niste Španac? — začuđeno zapita general.

Blagojević se na to nasmeja, pa će:

— U pravu ste, generale! Ja sam i po ocu i po majci Šumadinac, ali sam se u Španiji borio na strani Republike i u borbi postao njen oficir ...

General se malo lecnuo, a onda predstavio svoje oficire Blagojeviću. Ovaj je njemu takođe predstavio svoje saradnike. Nakon toga upoznavanja počeli su razgovori. General je istakao neophodnost jedinstvenog komandovanja, naglašavajući kako je logično da on bude glavni komandant — da pod njegovom komandom budu i četnici i partizani.

— Drago nam je generale, što ste raspoloženi i spremni da se borite protiv okupatora. Mi smo takođe spremni da ne samo s vama, već i sa svakom drugom patriotskom organizacijom koja hoće da se bori protiv okupatora, svesrdno sarađujemo — odgovorio je Blagojević na generalove predloge, a onda nastavio: — Što se, pak, tiče našeg potčinjavanja vašoj komandi — to ne dolazi u obzir. Mi imamo svoju pretpostavljenu komandu i ne možemo se drugima potčinjavati ...

Tako se završio prvi susret s četnicima generala Novakovića.

»POZNAJEŠ LI TI MILANA ŠPANCA?«

Sedmog jula 1941. u Beloj Crkvi je, hicima iz puške Žikice Jovanovića Španca, označen početak ustanka u Srbiji. Tada je u Srbiji, kao i u drugim krajevima Jugoslavije, delovalo više partizanskih odreda, pa je Glavni štab NOP odreda Srbije odlučio da 8. jula iz okupiranog Beograda izađe na teren, u Aranđelovac — radi efikasnijeg rukovođenja oružanom borbom. Član tog rukovodstva, Rodoljub Čolaković, želeo je da poseti Prvi šumadijski odred. Znalo se da je taj

odred formirao Milan Blagojević i da se nalazi negde u okolini Orlovca, ali gde — to se nije moglo lako saznati. To tim pre jer je narod Šumadije još od prvih dana formiranja odreda, bio veoma obazriv prema svim nepoznatim ljudima, a pogotovu prema onima koji su se na bilo koji način interesovali za partizanski štab. Za poznavaoца istorije ovog naroda, koji se nikada nije mirio sa okupacijom to nije bilo nimalo čudno.

Tako je i Čolaković, sa studentkinjom muzike Lunom Koen, celu noć pokušavao da pronađe logor Prvog šumadijskog odreda, ali bez uspeha. Nije doznao ništa ni od jedne seljanke rodом iz Trešnjevica, koja je došla u posetu bratu partizanu na Rudniku; ona je čak prema njemu i njegovim pitanjima bila veoma nepoverljiva. Tek nakon te noći, sutradan 12. jula, u selu Trešnjevici je nabasao na zamenika komandanta odreda Milana Ilića Čiču, što je, u svojim »Zapisima iz oslobodilačkog rata«, ovako opisao:

50

»Dugo smo lutali po seoskim putevima, livadama i šumarcima, kad na jednoj okuci, iza gustog grma, iskoči pred nas omalen, čvrsto građen čovjek pedesetih godina. Gledao me je nepoverljivo zelenim očima koje su prosto strijeljale ispod nakostrešenih riđih obrva. Pitao me je koga tražim ...«

Čolaković je odgovorio da traži štab Prvog šumadijskog odreda. Pošto mu se sve to učinilo sumnjivim, Milan Ilić Čiča ga je upitao:

— A poznaješ li ti Milana Španca?

Očekivao je odgovor gledajući pridošlicu nepoverljivo i pravo u oči.

— Je li Blagojevića? — sada je pitao Čolaković, setivši se da je Milan iz ovog kraja i da bi mogao biti negde u blizini, sa svojim odredom.

— Španca! — ostao je Ilić uporan.

— Poznajem — odgovorio je Čolaković i opisao kako Milan izgleda.

Tek tada Ilić je malo omekšao i poveo Čolakovića u šumu. Dalji tok događaja je zabeležen u »Zapisima ...«:

»Nismo prošli ni stotinjak metara kad se pojaviše trojica ljudi, među kojima sam poznao Milana Blagojevića, moga starog poznanika sa ilegalnog rada i iz Španije. Omalen, mršav, živih pokreta, išao je lako, utegnuto u plavi kombinezon. Na malo nakrivljenoj šajkači crvenila se petokraka zvezda sa srpom i čekićem, a ispod nje dvije uske trake od

zlatnog širita — znaci poručnika španske republikanske vojske. Njegove blistave, kao ugljen crne oči, sjaktile su ponosom.

— Mi mislili neki špijun — govorio je Milan veselo, čvrsto mi stežući ruku.

Ispričao mi je da je ona seljanka još u toku noći obavijestila štab odreda da se neki Čolaković interesuje za njihovo selo i da na sve moguće načine nastoji da prokljuvi gdje se nalazi štab. Milan se začudio odakle ja u Šumadiji, posumnjao je da bi to mogao biti neki provokator; zato me je Čiča i dočekao onako.

— Upitaj ga, rekao sam Čiči, da li poznaje Milana Spanca? Ako je to doista Čolaković, onda me mora poznavati — završio je Milan.

Ostao sam kod štaba cio dan ... Odred još nije vršio nikakve akcije, nego je samo prikupljao oružje po okolnim selima. Milan mi je pričao da održava vezu s jednim potporučnikom iz grupe generala Ljuba Novakovića koja je bila u blizini. Rekao mi je da mu potporučnik izgleda dobar čovjek, da mu se žalio na neaktivnost i izjavio želju da pređe nama. Moje mišljenje bilo je da on još ostane u grupi Novakovića, da nastoji da sa sobom povuče što veći broj ljudi i da onda pređe nama. Dogovorio sam se s Milanom da uskoro opet dođem, i to da dođem s drugom Crnim (nadimak Sretena Žujovića; prim. autora), pa da porazgovaramo o zadacima narodnooslobodilačkih odreda ...»

51

ŠUMADIJSKI PARTIZANI POLAŽU ZAKLETVU

Najsvečaniji trenutak u logoru Prvog šumadijskog odreda bio je 16. jula. Tog dana trebalo je da se obavi svečano polaganje partizanske zakletve pred predstavnicima Glavnog štaba NOP odreda Srbije.

U logor su još pre svanuća stigli Žujović i Čolaković, koje je doveo član Okružnog povereništva KPJ Mika Milosavljević. Posle ustajanja u logoru je nastala neopisiva ži-vost. Svaki borac je želeo da što spremnije i svečanije dočeka taj uzvišeni trenutak — da se zavetuje svom narodu. Uređivali su logor, doterivali opremu, čistili oružje, brijali se i podšišivali ...

Podne je već bilo prošlo. Sve je odisalo iščekivanjem, uzbuđenjem i svečanošću.

Na sredini logora komandant Milan Blagojević je postrojio svoj odred. Onda se obratio borcima:

— Drugovi, sada ćete položiti zakletvu na vernost svojoj otadžbini i narodu. Svaki onaj koji ne može da se povinuje partizanskoj disciplini, može da izađe iz stroja i ide kući. Posle polaganja zakletve — ko napusti odred smatra se dezertrom i kazniće se ...

Iz dugačkoj stroja šarolike ustaničke vojske niko nije izašao. Niko se nije pokolebao.

Tada je odjeknula komanda:

— Mirno!

Komandant Blagojević stao je na čelo odreda, ispred koga su stajali predstavnici Glavnog štaba NOP odreda Srbije Žujović i Čolaković. Na licima svih prisutnih videlo se očito uzbuđenje. I sam Čolaković je zapisao da je bio »neobično uzbuđen«. Pošto je borcima objasnio način polaganja zakletve, počeo je lagano da čita tekst, a iz preko 80 grla šumadijskih ustanika odjekivalo je:

»Ja (ime i prezime), sin srpskog naroda, zaklinjem se svojom čašću da u Prvi šumadijski narodnooslobodilački odred stupam s čvrstom odlukom da se borim protiv fašističkih okupatora i njegovih slugu. Obavezujem se da u toj borbi neću žaliti svoje snage ni svog života, da ću čuvati željeznu disciplinu odreda, da ću bez pogovora izvršiti naređenje svojih starešina i snositi posledice kršenja discipline i neizvršenja dužnosti boraca za narodno pravo i slobodu.«

Pre nego što je svojim borcima dao voljno, Blagojević im je čestitao polaganje zakletve, naglasivši da više nisu regruti već stara vojska koju očekuju mnoge akcije u obratunu sa okupatorom i domaćim izdajnicima.

VATRENO KRŠTENJE ODREDA

Jedan od nemačkih saradnika, opštinski pisar u Gornjoj Šatornji Živan Vasić Čata, 16. jula popodne dojurio je na biciklu u Topolu. Preko tumača, narednika Zorenca, izbeglice iz Slovenije, obavestio je ortskomandanta, kapetana Konopackog, da se u rejonu Gornje Trešnjevce nalazi logor »komunističke bande«. Ovaj, zadovoljan obaveštenjem koje je dobio, odmah je sačinio plan za uništenje komunista.

Iste večeri kapetan Konopacki je preneo naređenje komandiru žandarmerijskog voda u Arandelovcu da uputi pet-

naest žandarma sa jednim puškomitraljezom u Gornju Trešnjevicu. Za tu akciju, koja je trebalo da se izvede sutradan, 17. jula, angažovan je i žandarmerijski vod iz Topole.

Svoju nameru neprijatelj nije uspeo da održi u tajnosti. Partizanska veza u Topoli je blagovremeno doznala namere žandarma, pa je obaveštenje o tome stiglo do kuće Milana Ilića Čiče u Gornjoj Trešnjevici. Na to je Milanova kćerka, noću, dotrčala u logor i obavestila o tome svoga oca i komandanta Blagojevića.

Blagojević je odmah sazvao štab da se dogovore za sutrašnju akciju. Politički komesar Nedeljko Žakula predložio je da se napusti logor, kako bi žandarmi »udarili u prazno«.

— Ne! — rekao je odlučno komandant odreda. — Žandarme moramo sačekati i razbiti ih. Nije potrebno da se krijemo i da zavaravamo trag. Njima, i svima drugima, moramo dati do znanja da postojimo i oni moraju osetiti da smo mi organizovana vojska. I Nemci treba da oseću da Šumadija nije oporavište, gde treba da se tove, odmaraju i pripremaju za nova osvajanja, već da im narod objavljuje rat.

Žandarmima iz stanica u Šatornji i Topoli, koji su 17. jula oko deset časova, u dve kolone, počeli da se privlače logoru — partizani su priredili »doček«. Oglasile su se puške i zaštekali mitraljezi. Bilo je to vatreno krštenje boraca Prvog šumadijskog NOP odreda.

Žandarme je uhvatila panika, pa su posle nekoliko ispaljenih metaka gledali kako da se što pre izvukli iz ove neočekivane situacije. Zamenik komandanta, pedesetogodišnjak Milan Ilić Čiča, koji je ovaj teren odlično poznao, trčao je ispred boraca kao da mu je dvadeset godina. Čak je uspeo da stigne dvojicu žandarma, koji su se na njegovu komandu predali.

Tako se neslavno završila ta prva akcija žandarma, koji su se na licu mesta uverili u snagu partizanske vojske. Uхваćeni žandarmi su razoružani, skinuta im uniforma, posavetovani i pušteni kućama. Jednom je komandant Blagojević rekao:

— Svaku službu okupatora smatraćemo izdajom, a izdajnike ćemo kažnjavati smrću. To reci i tvojim kolegama, da znaju šta ih čeka ako i dalje ostanu na svojim mestima ...

Pokušaj napada žandarma na odred opomenuo je na potrebu veće budnosti, pa je Blagojević predložio da se logor napusti i odred podeli u dve grupe, izdajući direktive komandirima i komesarima četa:

— Na teritoriji svojih srezova treba odmah pristupiti rušenju telefonskih i telegrafskih linija, a zatim paliti opštinske arhive. Prilikom ovih akcija održavati zborove građana, na kojima komesari treba da objasne ciljeve naše borbe, kao i značaj dotične akcije. Opštinskim službenicima reći da prekinu službovanje, jer će se takva delatnost smatrati izdajničkom. Pročitati im poruku Glavnog štaba oslobodilačke vojske Jugoslavije kojom se pozivaju svi službenici da napuste službu. Izvršiti paljenje kontrolnih knjiga na vršalicama i reći seljacima da okupatorima ne daju ni zrno žita. Posle toga pristupiti razoružavanju žandarmerijskih stanica. Žandarmima oduzeti opremu i uniforme i pustiti ih. Likvidirati samo one koji se odupru pozivu da polože oružje. I dalje produžiti sa prikupljanjem oružja i omasovljenjem četa, a dobrovoljce iz sela primati samo u dogovoru sa partijskim organizacijama na terenu i aktivistima. Sva nepoznata lica upućivati štabu odreda.

— Dok se ne izvrše ove akcije — nastavio je Blagojević — izbegavati sukobe sa jačim nemačkim snagama, a ako sukob bude neminovan — onda primiti borbu. Pri tome treba težiti da se što pre izgubi kontakt sa neprijateljem. Zarobljene Nemce ne streljati. Objasniti im ciljeve naše borbe, isticati potrebu solidarnosti međunarodnog proletarijata u borbi protiv fašizma i slati ih nazad u garnizone. Aktivna dejstva protiv Nemaca vodiće se po principu zaseda . . .

Pošto je istakao da kažnjavanje izdajnika i drugih koji budu radili protiv okupatora ne treba vršiti bez odobrenja štaba odreda, komandant je skrenuo pažnju i na potrebu bezbednosti:

— U blizini gde se izvode akcije, ili u mestu gde su se čete bavile u toku dana, ne sme se zanoćiti. U logor dolaziti u toku noći. Logore birati van naselja, prvenstveno u šumama i teže pristupačnim mestima, čije prilaze je lako kontrolisati. Logor osigurati. U jednom logoru najviše ostajati dvadeset i četiri časa. Što se tiče hrane, kupovati je na terenu novcem koji će se zapleniti u opštinskim kasama i žandarmerijskim kasarnama. Ako nema novca, tražiti dobrovoljni prilog preko aktivista na terenu . . .

Dežurni je dao znak da se postroji odred. Kao i prilikom polaganja zakletve, i sada, dok su čekali da se pojavi komandant, borci su bili uzbuđeni, jer su znali da im predstoji akcije protiv okupatora.

U svom kratkom govoru, koji je održao borcima, Blagojević je rekao:

— Drugovi, vreme obuke je skraćeno, jer nam neprijatelj nije dozvolio da završimo ono što smo planirali. Ali, vi ste osnovno naučili. Danas ste pokazali da znate da se borite. Naučili ste da koristite oružje. To je, za sada, dovoljno. Ostalo ćete naučiti u borbi. Ja vam još jednom preporučujem da bolje nišaniite. Današnja borba je pokazala da raspoloživo znanje niste najbolje koristili. Mnogo pucnjave — a niko mrtav! Mi sada napuštamo logor u kome smo proveli skoro dvadeset dana, i to ne baš lakih ... Sada ćete krenuti u sela Šumadije, dolazićete u dodir sa narodom. Prenesite narodu ono što ste ovde naučili. Slušajte svoje starešine. Čuvajte svetao lik borca revolucionara. Pred vama su slavni, ali teški okršaji, dugi marševi...

Dve kolone krenule su na određene terene. U prvoj grupi bila je 2. i 4. četa, koje su krenule na teritoriju op-lenačkog sreza, dok se druga grupa, koju su činile 1. i 3. četa, zaputila na teritoriju orašačkog sreza. S prvom grupom pošli su komandant Blagojević i zamenik komesara Dušan Petrović Šane, a s drugom zamenik komandanta Milan Ilić Čiča i komesar Nedeljko Žakula.

55

Narednog dana predveče devet nemačkih kamiona, zapučenih iz Topole, zaustavilo se u Gornjoj Trešnjevici, ali onde od ustanika nije bilo ni traga. Pretražili su okolna sela, a narednog dana su, iz svoja dva topa i minobacača, tukli u prazno demonstrirajući tako svoju silu. Da se ne bi vratili potpuno neobavljena posla, zapalili su kuću Milana Ilića Čiče, čija je porodica na vreme pobjegla u šumu.

General Štal je štabu 65. više komande za naročitu upotrebu poslao izveštaj, obaveštavajući pretpostavljene o »operaciji čišćenja na prostoru planine Orlovac«. Na kraju izveštaja stajalo je, kao rezime: »Likvidirano jedno uporište bandita ...«

»PŠENICA JE KLASALA — ŠUMADIJA USTALA«...

Već od sredine jula 1941. narod Šumadije je gledao svoje oslobođioce. Po selima slobodno su se kretale partizanske čete Prvog i Drugog šumadijskog, Kragujevačkog i Pomoravskog NOP odreda, unoseći paniku u neprijateljske redove. Prve akcije partizana vratile su samopouzdanje se-

ljaku i veru u pobedu. Susreti partizana i naroda bili su veoma srdačni.

Šumadijom nisu odjekivali samo pucnji, već i partizanske borbene pesme:

Lanci nam se kuju kleti,
Krvavi se vodi rat...

Ili:

Pšenica je klasala,
Šumadija ustala.
Šumadija, naša nana,
puna partizana...

U noći između 19. i 20. jula 2. i 4. četa Prvog šumadijskog NOP odreda presekle su telefonske veze između Šatornje i Rudnika i Topole i Šatornje, a u zoru i vezu između Stragara i Šatornje. Tom prilikom su se trojica žandarma, koje je njihov komandir Franc Tiplak uputio iz Stragara prema Blaznavi da poprave telefonsku liniju, sukobila sa patrolom 2. čete i vratila se neobavljena posla. Najteže je bilo njihovom vodi, kaplaru, koga je, posle kraće jurnjave, uhvatio hrabri borac Milan Grujić, oduzeo mu pušku, skinuo uniformu i ispratio ga rečima:

— Idi slobodno i pozdravi svog komandira Triplaka. Reci mu da mu poručujem da će tako proći svi narodni izrodi i izdajnici, koji su se stavili u službu okupatora.

Istoga dana u akciju su stupile i 1. i 3. četa, koje su u selu Vrbici presekle telefonske veze između Aranđelovca i Topole.

Naredna dva-tri dana spaljene su knjige za kontrolu vršaja pšenice u skoro svim selima na području tadašnjih srezova Orašac i Oplenac. Žandarmi, koji su bili uz vršalice, ili njihove patrole, koje su nailazile selima, bežali su posle prvog ispaljenog metka, sve ređe se krećući van kruga svojih kasarni.

Narod je s oduševljenjem gledao kako pred njihovim očima gore knjige za vršaj i javno odobravao postupke partizana, dok su politički komesari objašnjavali cilj ovih akcija:

— Nemci hoće da kontrolišu koliko vi imate žita da bi vam odredili koliko hleba smete da pojedete, a ostalo će vam oduzeti da bi hranili svoju razbojničku vojsku. Okupatoru ne treba dati ni zрно pšenice

Štab odreda je 25. jula analizirao dotadašnje akcije svojih četa i zaključio da je postignut očekivani uspeh, o čemu je komandant Blagojević govorio:

— Naše akcije su veoma ozbiljno uzdrmale okupatorsku vlast. Nemački plan o kontroli vršaja pšenice potpuno je propao. Jedino što su ovih dana uspeli to je uspostavljanje telefonske veze Topola-Šatornja-Stragari. Švabe smo pustili da se malo prošetaju ovom našom Šumadijom, da se malo oslobode, a sada ih treba napasti jer se tome najmanje nadaju ...

Prema komandantovoj zamisli za dejstvo odreda, sada je trebalo prići ostvarivanju druge faze plana: paljenju opštinskih arhiva i likvidiranju žandarmerijskih stanica. U skladu sa tim čete kreću u nove akcije: 27. jula spaljena je opštinska arhiva u Gornjoj Šatornji; sutra dan u zoru partizani su porušili prugu između Arandjelovca i Mladenovca, prekinuli telefonsku i telegrafsku vezu, a predveče je likvidirana i žandarmerijska stanica u Darosavi (danas Partizani); sledećeg dana spaljena je opštinska arhiva u Orašcu i zarobljeni žandarmi u Natalincima ...

U mnogim opštinama prestala je da postoji okupatorska vlast, a na zatvorenim opštinskim zgradama ostajala je ispisana poznata parola: »Ovde je bio Prvi šumadijski narodnooslobodilački odred!«

U Masloševu je 1. avgusta spaljena opštinska arhiva, a sutra dan presečene telefonske linije i spaljena arhiva u Stragarima. Dva dana kasnije planule su arhive opštinskih uprava u Plaskovcu, Maskaru, Zagorici, Banji i Kopljarima. U Kopljarima je demolirana i železnička stanica, a u Vreocima razoružani žandarmi.

Partizani su dva puta pokušali da razoružaju žandarmeriju u Donjoj Šatornji, ali bez uspeha. Te dve neuspele akcije partizana žandarmi su iskoristili u propagandne svrhe, tražeći i od drugih žandarmerijskih stanica »da komunistima pokažu zube«. Čak su, u posebnoj naredbi, pohvaljeni žandarmi u Šatornji.

To hvalisanje žandarmerije i neuspehi u napadu na njih veoma su naljutili komandanta Blagojevića i on je pozvao komandire i komesare 2. i 4. čete i naredio im da razoružaju žandarmeriju u Donjoj Šatornji. U vezi s tim, 2. četa je presekla telefonske žice koje vode prema Šatornji i iz zasede razoružala grupu žandarmerije, dok je 4. četa, u isto vreme, napala

žandarmerijsku stanicu i posle jednočasovne borbe razoružala ostale žandarme.

Za samo tri dana, od 6. do 9. avgusta, čete Prvog šumadijskog odreda spalile su opštinske arhive u 18 mesta. Spaljivanju arhive u Gornjoj Trešnjevici prisustvovao je i komandant Blagojević, a posle završene akcije rekao je predsedniku opštine i delovođi:

— Ni minuta više ne smete služiti okupatoru! Nema više milosti ni za rođenog brata ...

Poraz žandarma u Šatornji i više munjevitih i uspehli akcija koje su partizani u toku istog dana izvodili na velikom prostoru, ponovo su zbunile okupatora i njegove saradnike. Posle likvidiranja 10. avgusta i žandarmerijske stanice u Stragarima preostale žandarmerijske jedinice nisu više smele da u seoske stanice upućuju nenaoružane pripadnike, već su se, uglavnom, okupljale oko nemačkih posada u sreskim mestima i obližnjim varošicama. Njihove jače patrole i brojnija odeljenja samo povremeno bi vršili ispade prema partizanima, ali bez uspeha.

58

Iako je pre kratkog vremena svoju višu komandu obavestio da se na teritoriji koju je »pokrivala« njegova 14. divizija nalazi »nešto oko 80 slabo naoružanih bandita«, general Štal je već prvih dana avgusta bio prinuđen da sam sebe demantuje; tada je, naime, već bio ubeđen da ih ima najmanje dve stotine i da više nisu slabo naoružani.

O prvim uspesima boraca Prvog šumadijskog odreda već se počelo naveliko pričati širom Šumadije. Događaji su prepričavani i uveličavani. U jednom izveštaju, upućenom Beogradu, sreski načelnik iz Orašca je obaveštavao:

»Narod govori da partizane predvodi neki ruski general koji je bio u Španiji ...«

Najznačajnija odluka koju je štab odreda, na predlog komandanta Blagojevića, doneo u prvoj polovini avgusta bila je da se diverzije prošire i na rudnike i da se, napadajući nemačke jedinice i nanoseći im gubitke, sprečava okupatoru kretanje drumovima Šumadije. Pored ostalog, 2. i 4. četa dobijaju zadatak da kontrolišu put Beograd — Kragujevac, između Topole i Čumića, a 1. i 3. četa taj zadatak imaju na putu između Topole i Mladenovca, kao i na putu Mladenovac — Arandelovac — Lajkovac.

POČETAK OBRAČUNA S NEMCIMA

Prvi obračun odreda s vojnicima nemačke 714. divizije generala Štala odigrao se 8. avgusta 1941. u blizini Čumića, na putu Kragujevac — Topola. Tog dana je nemačka feldkomandantura iz Kragujevca poslala u Topolu narednika Krausa i podnarednika Gumperta, koje je, u putničkom automobilu »opel«, vozio tumač-kaplar Gerting.

Dobijeni zadatak, vezan za snabdevanje nemačkih trupa, nisu uspjeli da obave, jer ih je napala patrola 2. čete. Posle prvog pucnja — Nemci su gledali kako da izvuku živu glavu. Kaplar je poginuo, narednik Kraus pobjegao kroz kukuruz, a podnarednik Gumpert se našao u partizanskim rukama.

Istog dana došlo je do sukoba s Nemcima i u selu Trnavi. Naime, čim je narednik Kraus dotrčao u Topolu, nastala je uzbuna među Nemcima i žandarmima. General Štal je, iako Kraus i njegovi drugovi nisu pripadali 714. diviziji, bio veoma zabrinut. Verovatno nezadovoljan izjavom narednika Krausa, koga je lično saslušao, general Štal je pozvao kapetana Konopackog. Prvo ga je izgrdio što slabo kontroliše svoj srez i nema pravi uvid u kretanje bandita, a zatim mu je naredio:

— Odmah idite na mesto napada i izvršite detaljan uviđaj. Do prvog sumraka moram na svom stolu imati potpun izveštaj o ovom banditskom napadu ...

Kapetan Konopacki je ka Čumiću, radi lične bezbednosti, krenuo sa dva motocikla i vodom feldžandarmerije na kamionu.

Na mestu borbe je, u jarku, našao automobil i poginulog kaplara. Pretražili su okolinu, ali od narednika Gumperta nije bilo ni traga. Sve to bilo je nedovoljno za izveštaj. Već je pao sumrak kada je s nekoliko vojnika stigao u selo Trnavu, u kojoj su partizani tog dana zapalili opštinsku arhivu, održali narodni zbor i povukli se iz sela. Od seljaka, koji su se zatekli pred opštinskom zgradom, doznao je da su partizani odveli nemačkog podnarednika.

Pri povratku, Konopacki je sa svojom pratnjom svratio u seosku kafanu. Ubrzo je onuda naišla i partizanska patrola, koja nije znala za prisustvo Nemaca, pa je došlo do iznenadne borbe, u kojoj je jedan Nemačkin poginuo. Ostali vojnici i kapetan Konopacki uspjeli su da umaknu u Topolu.

Sutradan je nemačka komanda iz Kragujevca obavestila pretpostavljene da je »putnički automobil Krajskomandanture iz Kragujevca napadnut za vreme vožnje ... i sasvim uništen ... Tumač, kaplar Gerting je poginuo. Napadači su šofera, podoficira Gumperta, odveli u šumu, dok se narednik Kraus spasao bekstvom i bosonog stigao u Topolu«.

Takvih i sličnih nemačkih izveštaja ubuduće će biti sve više.

Na zajedničkom sastanku štaba odreda i Okružnog povereništva KPJ, koji je održan 12. avgusta, odlučeno je da se napadaju nemačke kolone na putu Beograd — Kragujevac. U toku naredne noći, na osnovu dobijenog uputstva od komandanta Blagojevića, 2. i 4. četa su krenule da postave Nemcima zasedu. Sutradan pre podne, na mestu zvanom Kremenjača, zapadno od sela Čumića, došlo je do vrlo oštre borbe, u kojoj su tri nemačka vojnika poginula, a više ranjeno i zarobljeno. Partizani nisu imali žrtava. Tada je buknuo veliki plamen, u kome je izgoreo prvi nemački kamion u Šumadiji, a jedan partizan, na asfaltu ispred zapaljenog kamiona, napisao je veliko slovo »V« (Viktorija — pobeda).

60

Na Kremenjaču je ubrzo stiglo blizu dve stotine nemačkih vojnika iz Topole i Kragujevca. Oni su iz topova i bacača tukli po okolnoj šumi. Međutim, partizanska zaseda već je bila napustila šumu i krenula prema selu Vinči. Obavešten uveče o ishodu akcije, komandant Blagojević je oduševljeno rekao:

— To je prvi ozbiljniji udarac po njušci te nadmene soldateske. Ubrzo će da sledi i drugi, treći i još mnogi — dok ih sve ne istrebimo ...

Borba protiv Nemaca na Kremenjači snažno je odjeknula ustaničkom Šumadijom. Narod je uveličavao pobedu svojih boraca, pa se posle nekoliko dana pričalo kako je poginulo čak »sto Nemaca«, a spaljeno »desetak kamiona«. Zarobljeni nemački vojnici, kojima je objašnjen cilj partizanske borbe a onda su pušteni da se slobodno vrate u svoje garnizone, takođe su uveličavali partizansku snagu.

Da bi zastrašili narod, koji je u svemu bio s partizanima, Nemci su počeli sa odmazdama. Sem ostalih zločina, 16. avgusta su u Banji (kod Arandjelovca) streljali 11 meštana a nekoliko kuća zapalili. Međutim, oni ni zločinima ni pretnjama nisu više mogli zaplašiti narod Šumadije.

NESLAVNI IZLET HITLEROVIH OFICIRA IZ BEOGRADA

Pošto su partizani ponovo presekli sve telefonske veze između Topole i Arandjelovca odeljenje iz čete za vezu nemačke 714. divizije 15. avgusta je krenulo da opravi liniju. Tog jutra nemački kamion — sa deset vojnika, podnarednikom i potporučnikom — kretao se prema Vinči. Vojnici su bili veseli i pevali, i ne sluteći da ih čeka partizanska zasada kod Vinče. Za dolazak Nemaca iz Topole komandant Odreda Blagojević je doznao od svojih obaveštajaca, pa je tog jutra odlučio da lično rukovodi zasedom.

Borce 4. čete, s kojima je pošao u zasedu, Blagojević je rasporedio s jedne i druge strane puta, govoreći im:

— Visoki kukuruzi i gusta ograda od trnja biće nam siguran zaklon. Na moj znak napašćete Nemce, koje treba žive pohvatati. Ukoliko pruže otpor — u dejstvo stupa Nikolić sa svojim mitraljezom...

Oko osam časova naišao je nemački kamion i zaustavio se usred zasede, kako je Blagojević i očekivao. Vojnici su sišli s kamiona, postavili merdevine uz bandere i počeli da se penju da popravljaju liniju.

Dvojica vojnika na straži i potporučnik, koji se šetao oko kamiona, uznemireno su zverali oko sebe. U to partizani, na znak komandanta odreda, iskočiše iz kukuruza i iza guste ograde trnja.

— Odbacite oružje i dignite ruke uvis! — povikao je, na nemačkom, gimnazijalac Đorđe Đole Nešić.

Nemački vojnici su bili šokirani iznenadnom pojavom partizana, koji kao da su iz zemlje izrasli. Dizali su ruke iz kojih su ispadale puške. Potporučnik i podnarednik su pokušali da spasu nemačku čast. Zakljanjajući se za kamion, otvorili su vatru iz svojih revolvera. U tom trenutku su se oglasili mitraljez i Blagojevićeva komanda:

— Uхватite zaklone i ne ubijajte ih. Čekaćemo dok utroše municiju, pa ćemo ih žive pohvatati!

Kada je učutao revolver ranjenog potporučnika, Đole je preneo Nemcima poruku komandanta: životi će im biti pošteđeni ako se predaju, na šta su oni odmah posedali kraj puta i počeli da svlače čizme i uniforme.

Prašnjavim putem za Topolu, pokunjenih glava, krenula je kolonica Nemaca, dok su partizati kupili njihovo oružje i uniforme, da bi ubrzo napustili mesto akcije. U koloni koja je odmicala odjeknula je borbena partizanska pesma, dok je nemački kamion sa opremom dogorevao na putu.

General Štal je hitno sazvao svoje potčinjene i, vidno uzbuđen, počeo ljutito:

— Gospodo oficiri, naši vojnici su se ponovo predali i, bez oružja i kamiona, golišavi, vratili se u Topolu. To je sramota za Firerovu armiju! To je zaista strašno i nedopustivo! Naša armija više ne može snabdevati bandite oružjem, odećom i obućom... To mora biti jasno svakom našem oficiru i vojniku...

Štab 714. divizije izdao je naredbu koja je, s potpisom generala Štala, obišla sve nemačke jedinice u Šumadiji. U njoj je, sem ostalog, pisalo da će biti »streljan svaki Nemač koji se bude predao šumskim banditima«.

62

Samo koji dan kasnije Štalova pretnja je ostvarena: nekoliko vojnika, koji su se predali partizanima i bez oružja i uniforme vratili u kasarnu — po kratkom postupku je osuđeno i streljano kao opomena ostalim nemačkim vojnicima.

Iako su na drumovima Šumadije već uveliko goreli nemački kamioni i prolivala se krv Hitlerovih vojnika, iz izveštaja štaba Štalove divizije, upućenih sa Oplenca višoj komandi, nije se mogla dobiti slika pravog stanja na ovom području. Žrtva takvih okolnosti bila je grupa oficira iz nemačkog garnizona u Beogradu. Smatrajući da njihove snage potpuno drže situaciju u svojim rukama i kontrolišu Šumadiju, oni su odlučili da vide »istorijske znamenitosti« na Oplencu i probaju čuveno oplenačko vino.

Njihov dolazak, predviđen za 18. avgust, čuvan je u strogoj tajnosti, ali se generalu Štalu od same ideje nije svidao taj izlet dokonih oficira iz Beograda, a, opet, nije smeo da ih upozori da ne dolaze. Donekle su ga smirivali svi podaci dobijeni sa terena — da se partizanske čete ne nalaze blizu komunikacije kojom će oficiri proći. Ipak, ne želeći da dođe ni do kakvog iznenađenja, odmah je preduzeo sve mere obezbeđenja. O tim Štalovim namerama i merama

odmah je obavešten komandant Blagojević i on je iz Vinče hitno poslao kurira u Banju, s naredjenjem 2. četi za akciju.

Sutradan je, na drumu kod Belosavaca, neprimetno postavljena zaseda. Ubrzo se na vidiku pojavio autobus sa oficirima-turistima. Dogovor je bio da niko iz zasede ne otvara vatru dok se ne oglasi puškomitraljez. Međutim, u odsudnom trenutku, kada je autobus potpuno ušao u »džak«, došlo je do zastoja na puškomitraljezu, pa je zaseda sa kašnjenjem otvorila vatru. Autobus je, izrešetan mecima, odjurio prema Topoli, dok je iz njega odjekivala kuknjava. Ubrzo se čulo: 3 oficira su poginula, a 15 oficira i vojnika ranjeno.

Iznenadni napad feldžandarmerije, koja je upravo stigla da obezbedi drum, ostao je bez rezultata, jer su se partizani, uočivši opasnost, na vreme povukli.

Narednog dana 1. i 3. četa su upale u rudnik Junkovac i onesposobile ga za proizvodnju. Ponovo je prekinuta telefonska linija prema Topoli, uništena pošta u Donjoj Šatornji, a u blizini Natalinaca partizanska zaseda je otvorila vatru na nemački automobil i zarobila dvojicu vojnika-kurira, dok je treći ranjen, pobjegao, automobil je zapaljen, a zarobljeni Nemci su, pošto su im oduzeli oružje i uniformu, pušteni.

63

U toku avgusta čete Prvog šumadijskog NOP odreda su gotovo svakodnevno izvodile akcije, nanoseći neprijatelju veoma ozbiljne udarce. A bilo je dana u kojima su izvedene i po više uspešnih akcija. Recimo, 25. avgusta čete odreda su izvele četiri akcije: partizani su ponovo ušli u rudnik Orašac i onesposobili uređaje za proizvodnju; na putu Topola — Natalinci uništen je nemački automobil u kome je poginuo vozač; na putu Mladenovac — Arandelovac zaseda je zaustavila nemački automobil pri čemu je ubijen gestapovac, a dva žandarma ranjena; na istom putu, kod sela Markovca, zaustavljen je još jedan automobil s dvojicom žandarma, od kojih je jedan teže ranjen a drugi je pobjegao; sledeće noći razorena je pruga između sela Kopljara i Grabovca, pa je nemačka kompozicija, koja je u brzo naišla, iskliznula iz šina.

Napad 1. čete na Nemce kod mosta u selu Bistrici jedna je od najuspešnijih akcija partizana izvedenih u av-

gustu 1941. u Šumadiji. Partizani su 26. avgusta, po naređenju komandanta Blagojevića, porušili ovaj most, prekinuli saobraćaj između Lazarevca i Arandelovca. S obzirom da je ta akcija izazvala uzbunu kod Nemaca, Blagojević je bio siguran da će ovi poslati vojnike da poprave most, pa im je postavio zasedu. Komandantova predviđanja su se obistinila, jer je sutradan oko 40 vojnika i oficira pristiglo od Arandelovca — da poprave most. Pošto je bilo veoma toplo, vojnici su radili nagi do pojasa, a pauzu za odmor koristili su za kupanje u rečici. Odjednom su se pojavili partizani. Njihov streljački stroj Nemci primećuju, ali ne uspevaju da se odupru snažnom naletu partizana. Borba je bila kratka. Preživeli nemački vojnici su se razbežali, ostavljajući iza sebe uniforme, oružje i 11 poginulih drugova. Sedam ranjenika je ubrzo umrlo u bolnici. Partizani, pak, nisu imali gubitaka. Pobeda je snažno odjeknula i van Šumadije.

Sutradan je srušen most u Kruševici, narednog dana je onesposobljen rudnik u Crljenima, 30. avgusta je onesposobljen i rudnik uglja u Rudovcima. Gotovo svakog dana na sto generala Štala stizali su izveštaji o akcijama »komunističkih bandi«.

Plamen ustanka zahvatio je celu Šumadiju. Nemci i njihove sluge saterani su u garnizone u varošicama i sreskim mestima, gde su se takođe osećali ugroženima. Čak je i general Štal, posle jednog noćnog upada u taj gradić grupe partizana s Dušanom Dugalićem na čelu i puškaranja — počeo da oseća strah za ličnu bezbednost, pa je odmah naredio da se udvoje straže ispred njegove vile na Oplencu i postave nova mitraljeska gnezda i minska polja, a kroz žicu pusti električna struja.

Razoreni drumovi, porušeni mostovi, zatvorene opštine i žandarmerijske stanice, prekinute telefonske i telegrafske veze, nemački kamioni i automobili u plamenu, i sve glasnija partizanska pesma — to je bila slika ustaničke Šumadije krajem avgusta 1941. godine.

Posle akcije partizana na onaj izletnički autobus, Nemci su počeli povremeno da krstare po selima, ali dobro naoružani i u većim grupama. »Pročešljavali« su teren; ali bez većeg uspeha. Jednostavno, partizani su za njih ostajali neuhvatljivi, što ih je ljutilo, pa bi iza svakog njihovog »izleta« po selima ostajala zgarišta ili leševi seljaka koji nisu hteli da im pomognu ili daju podatke o partizanima.

To se vidi i iz policijskih izveštaja i iz zahteva komandanta 714. divizije da mu se pošalju tenkovi i artiljerija, kao pojačanje na koje je imao pravo u skladu sa formacijom svoje divizije.

Zahvaljujući svojim vezama u Topoli i Arandelovcu, koje su uspevale da saznaju i najstrože čuvane nemačke tajne, Blagojević je blagovremeno dobijao obaveštenja o namerama okupatora, pa je i mogao da tako uspešno postavlja zasede i nanosi neprijatelju tako teške udarce.

General Štal je goreo od želje da pred sobom ugleda zaobljenog patizanskog komandanta Blagojevića, tog čudnog »Španca« koji mu je mrsio sve konce po Šumadiji. Lako je shvatiti da su i komandant Blagojević i njegov Prvi šumadijski odred za okupatora bili — kost u grlu. Pokušavajući da ga zaplaše, Nemci su Blagojevića ucenili: ako se u roku od mesec dana vrati iz šume i preda nadležnim vlastima — neće mu se ništa dogoditi, u protivnom — biće mu streljana porodica.

On se na to samo nasmejao, jer mu je porodica već bila na sigurnom mestu, kod partizanskih saradnika. A njegov odgovor okupatoru bio je — nove akcije njegovog odreda, što je još više zabrinulo generala Štala, a to se najbolje vidi iz jednog pisma koje je poslao komandi u Beograd:

65

»Izvolite primiti k znanju, uvaženi generale, da se moja divizija ne nalazi na odmoru već na frontu i to na takvom frontu na kome je sve pomešano. Ne zna se gde je neprijatelj a gde mu je pozadina u kojoj bi se mogli osećati sigurnim. Ovo neizvesno stanje se mora što pre oko okončati i uspostaviti logična veza između određenih elemenata...«

Pomoć više komande nije izostala. Ubrzo u Aran — delovac stiže i gestapovac, major dr Karlo Kraus, koga je, sa posebnim ovlašćenjima, poslao u ovaj buntovni kraj pukovnik dr Fuks, šef Gestapoa za Srbiju. Majorov zadatak je, pored ostalog, bio da u Arandelovcu nastavi razgovore s četničkim vojvodom Kostom Pećancem, koji je pre nekoliko dana u Beogradu sklopio s Nemcima sporazum o saradnji protiv narodnooslobodilačkog pokreta.

U dogovoru s Nemcima u Beogradu, Kosta Pećanac je za 24. avgust zakazao »četnički kongres« na Bukulji, želeći da okupi sve četničke komandante sa ovog područja i stavi ih pod svoju komandu.

KOMUNISTA NA »ČETNIČKOM KONGRESU«

Učesnike tog »četničkog kongresa«, održanog u jednoj planinskoj kući na Bukulji, obezbeđivale su trostruke straže koje su propuštale samo onog ko je imao specijalnu propusnicu. Jednu takvu propusnicu je, preko svojih veza, uspeo da dobije i štab Prvog šumadijskog NOP odreda. Da bi se doznale četničke namere i u narodu što uspešnije razobličila saradnja Pećanca s Nemcima, Milan Blagojević je na »kongres«, u dogovoru sa partijskim rukovodstvom, poslao člana Okružnog povereništva KPJ Milovana Milosavljevića.

Sedamdesetogodišnji Kosta Pećanac, predsednik predratnog Udruženja četnika, ponat po neuspehom Topličkom ustanku iz 1917. godine, vodio je glavnu reč na »kongresu«. Njegove demagoške parole o »dizanju trećeg srpskog ustanka« bile su vešt paravan iza koga se skrivala izdaja i saradnja s Nemcima, za koju mnogi četnički komandanti tada još nisu ni znali.

66 Za vreme rada »kongresa«, agent Gestapoa iz Arandjelovca, Žika Bošnjak, prepoznao je Milovana Milosavljevića. Odmah su ga razoružali i izveli pred Kostu Pećanca. Gledajući pištolj i bombe pronađene kod Milosavljevića, Pećanac ga upita:

— Jesi li ti komunista?

— Jesam! Došao sam u ime štaba Prvog šumadijskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda — da ponudimo četnicima saradnju za zajedničku borbu protiv okupatora!

Uveren da je »Nemačka jaka sila«, Pećanac se uopšte nije zanimao za saradnju s partizanima, već se više interesovao kako je taj komunista uspeo da se neopaženo, kroz tri kordona četničkog obezbeđenja, provuče i dođe na njihov »istorijski kongres«.

— Kako si došao ovamo?

Mika se osmehnuo:

— Niko me nije zaustavljao!

— Čestitam ti, to je junački! Vrediš bar koliko deset mojih četnika — rekao mu je Pećanac.

General Novaković je bio ljut kao ris, jer su njegovi četnici bili odgovorni za bezbednost »kongresa«, pa se obratio Milosavljeviću:

— Jesi li imao nameru da nas pobiješ?

— Ne! — odgovorio je Milosavljević. — Da sam to nameravao, ja bih to već i uradio...

Pećanac je pustio Milosavljevića da ide, poručujući po njemu komandantu odreda Blagojeviću: da što pre, sa svojim partizanima, preda oružje, jer posle može biti sve kasno.

Na kraju »kongresa« usvojena je »proklamacija« koju je potpisao Kosta Pećanac i u kojoj, između ostalog, naređuje:

»1. Svi oni koji se nalaze skriveni po šumama, a nisu pod mojom komandom, imaju se u roku od osam dana od dana proklamacije vratiti svojim kućama i svom redovnom poslu...

Za neizvršenje prednjeg kazniće se mrću.

2. Od danas, kada ja primam odgovornost pred našim narodom, kazniće se smrću svaki ko bude pokušao da državne i samoupravne objekte, željeznice, mostove, tunele, državne zgrade i privatnu imovinu šteti i uništava, kao i sve što pripada okupatorskim vlastima.

Ja sam svestan da ceo naš pošten narod zna da je pobeđen i da zna kako se treba držati prema pobedniku...«

Dva naredna dana Kosta Pećanac je proveo u Aranđelovcu, u »Vili Stanković«, gde je s nemačkom delegacijom, koju je predvodio gestapovac dr Kraus, razgovarao o zajedničkoj borbi protiv partizana.

Mika Milosavljević je o svemu što se događalo na »kongresu« obavestio štab Prvog šumadijskog odreda i Okružno povereništvo KPJ, napominjući da saradnja sa Pećancem uopšte ne dolazi u obzir, a pogotovu kad se doznalo i za njegove tajne pregovore s Nemcima u Aranđelovcu.

Od štaba Prvog šumadijskog NOP odreda Pećanac i njegovi četnici tražili su da obustave akcije protiv Nemaca. O tome što im je odgovoreno može se videti i na osnovi izveštaja komesara odreda, Nedeljka Žakule, Glavnom štabu NOP odreda Srbije: »S naše strane im je odgovoreno da se naša borba ne može zaustaviti sve dotle dok se neprijatelj nalazi u zemlji.«

U komesarovom izveštaju napominje se da četnici »nakon sporazuma sa Nemcima, vrše pritisak na narod da stupa u četnike i da se bori protiv partizana«. Od te njihove propagande malo je bilo koristi jer je rezultat uspeha akcija partizana protiv žandarma i Nemaca bila i činjenica da su u odred svakodnevno dolazili novi borci, pa su sredinom avgusta čete narasle i postale jake partizanske jedinice. Među novim borcima koji su pristizali u odred bilo je najviše mladih. Neki su čak i bežali od svojih roditelja, jer nisu želeli da ostanu po strani ustanka. Mnogi roditelji su s ponosom slali svoje

sinove u odred, pod komandu proslavljenog komandanta Milana Blagojevića, verujući mu kao rodoljubu i čoveku. Jednog avgustovskog dana je u njegov odred poslala sina i domaćica zi Donje Šatornje Leposava Prokić, čiji su muž i jedan sin bili u nemačkom zarobljeništvu. Na rastanku mu je rekla: »Sine, srećan ti put. Ne padaj živ u ruke krvnicima a nama kako bude!«

O komandantu Blagojeviću, čak i u neprijateljskim redovima, počele su da kruže legende, u kojima je predstavljen kao neustrašiv i hrabar ratnik i sposoban komandant koji se, naoružan znanjem na školovanju u Moskvi i iskustvom na ratištima Španije, uspešno nosio s generalom Štalom. To svoje iskustvo i znanje prenosio je na svoje borce, u prvom redu mlađe, učeći ih vojničkim veštinama, govoreći im:

— Svuda sa neprijateljem treba razgovarati preko nišana puške!

Kada bi mu se neki borci požalili da su još nenaoružani, on bi im odgovorio:

68 — Mi nemamo magacine. Sve je to kod neprijatelja. Zato, drugovi, na drum, u zasede, pa otimajte oružje i municiju od neprijatelja...

PRVI PARTIZANSKI BATALJON

Na sastanku okružnog povereništva KPJ i štaba odreda, održanom 26. avgusta u selu Brezovcu, razmatran je Blagojevićev predlog da se narasle četiri čete reorganizuju u devet četa, odnosno formiraju tri bataljona — svaki sa po tri čete. Predlog je bio ubedljiv i logičan, jer je Blagojević istakao da će se formiranjem bataljona, od kojih će svaki dobiti svoje teritorije i na njima dejstvovati samoinicijativno i po naređenju štaba odreda, nanositi još teži udarci okupatoru i domaćim izdajnicima u Šumadiji.

Komandantov predlog je usvojen i formirani su Prvi, Drugi i Treći bataljon. Na sastanku je određen i komandni sastav novih jedinica. Komandant prvog bataljona postao je već poznati i hrabri mitraljezac 2. čete Dušan Dugalić, a politički komesar Dača Stanković. U Drugom bataljonu komandant je bio Raca Terzić, a komesar Oto Jevrejin, dok je za komandanta Trećeg bataljona postavljen Živadin Milovanović, a za komesara Trifun Petrović.

Pošto je određen komandni sastav bataljona i četa, Blagojević je predložio da se sutradan, 27. avgusta, okupe sve četiri dotadašnje čete u selu Masloševu. Odred se okupio u dvorištu osnovne škole. Na svečanosti se komandant Blagojević obratio svojim borcima:

— Drugovi, od danas u našem Prvom šumadijskom odredu postoje tri bataljona, koji će postati takva udarna snaga da će od njih drhtati okupator. S bataljonima ćemo krenuti na gradove...

Politički komesar Žakula pročitao je naredbu o formiranju bataljona i saopštio imena ljudi komandnog sastava.

Posle zбора seljaci su borcima priredili ručak, sa ko- ga su bataljoni krenuli na svoje terene: Prvi — na teren sreza Oplenac, s posebnim zadatkom da napada okupatora na putu između Topole i Kragujevca; Drugi — u Kolubaru, a Treći — u trougao Arandjelovac — Topola — Mladenovac.

Bataljoni su stigli u rejone svog dejstva i izvodili svakodnevne akcije protiv okupatora. Iza njih su uvek, na zgradama, zidovima, i sl., ostajale ispisane parole: »Ovde je bio Prvi šumadijski partizanski odred«. Tako su učinili i kada su, 6. septembra, oslobodili varošicu Rudnik.

69

SAVETOVANJE KOMANDANATA U DULENIMA

Rasplamsavanju svenarodnog ustanka u Srbiji u mnogome je doprinelo savetovanje partizanskih komandanata, održano u selu Dulenima (kragujevački okrug), 16. septembra. Tada je 409 boraca Blagojevićevog odreda bilo naoružano sa 290 pušaka, 18 puškomitraljeza, 100 bombi, oko 40 kg eksploziva...

Na savetovanje u Dulene Blagojević je krenuo zajedno s članom Glavnog štaba NOP odreda Srbije Nikolom Grulovićem. Pre nego što je pošao, on je pozvao komandante bataljona, odredio im zadatke i rasporedio jedinice za predstojeće akcije.

Od Donje Šatornje do Stragara pratila ih je kiša. Kada su stigli u Stragare, nekako posle 20 časova, iznenadila ih je komanda:

— Stoj! Ko ide?

»Pošto nismo stali na prvi poziv, nepoznati je viknuo drugi i treći put, i mi smo onda stali«, — zapisao je Nikola

Grulović. »Iz jednog dvorišta izađoše četnici, bradati i obrijani. Mi smo se iznenadili, jer smo pre toga bili obavješteni da u Stragarima nema nikakvih četničkih straža. Ova straža nas je odvela u seosku kafanu, gde smo se ja i Milan Blagojević dugo s njima objašnjavali. Četnicima je bilo najvažnije da saznaju ko smo i šta smo...«

Bili su to četnici generala Ljuba Novakovića, koji je sa nekim vojvodama nešto većao u obližnjem manastiru Voljavči.

Četnicima nije bilo teško da već na prvi pogled zaključče da su pridošlice partizani, a Blagojević je imao nemačku mašinku. Međutim, niko od prisutnih četnika nije poznao komandanta Prvog šumadijskog NOP odreda.

I pored sveg insistiranja četnika, Blagojević i Grulović su odlučno odbili da predaju oružje, a nisu pristali ni da ih legitimišu. Jedan četnik je bio vrlo uporan i neprestano je zahtevao od Blagojevića da mu pokaže svoju legitimaciju. To je Blagojevića toliko iznerviralo da je u jednom trenutku izvukao pištolj, tresnuo njime o sto i povikao:

— Ovo je moja legitimacija! Drugu nemam...

Četnici su se, očividno iznenađeni, samo zgledali.

— Ja sam Milan Blagojević, komandant Prvog šumadijskog partizanskog odreda. Zahtevam da nas odmah pustite!

Komandir straže odmah je poslao kurira u manastir. Dok se čekao odgovor od generala Novakovića, Blagojević i Grulović su doznali da su se četnici iz okolnih mesta iskupili radi nekih dogovora.

— Vi ste vaše savetovanje održali i doneli ste odluke — rekao je Blagojević četniku koji je hteo da ga legitimise. — Mi idemo na naše savetovanje i hoćemo da donesemo naše odluke, pa ćemo onda da vidimo hoćemo li podeliti megdan ili ne...

Dok su sedeli u seoskoj kafani, očekujući povratak kurira, Blagojević i Grulović su vodili razgovore s četnicima o fašizmu, o Hitlerovom napadu na Sovjetski Savez i uopšte o svetskom ratu, kao i o ulozi koju bi trebalo da odigra naša zemlja, iako se nalazi pod okupacijom. O tom je ostao Grulovićev zapis:

»Mi smo govorili da bi trebalo i u našoj zemlji da se vodi borba protiv Nemaca. Oni su stajali na gledištu da mi ne treba da se borimo i mešamo u obračun velikih sila, jer je naša zemlja već mnogo stradala u prvom svetskom ratu, pa ne bi trebalo da strada i u ovom. Četnici su govorili da u našoj zemlji ne bi trebalo podizati ustanak, nego stvo-

riti jedan snošljiv režim i čekati pravi momenat. Primetili smo, međutim, da i među njima ima nekih koji se s takvom politikom čekanja nisu slagali. Takav je bio jedan iz Valjeva. On je podržavao našu tezu partizanskog rata protiv Nemačka i osuđivao rad svih profašističkih vlada pre rata. Ovog četnika su nam predstavili kao delegata na četničkom savetovanju. Bio je u seljačkom odelu, ali po svemu sudeći nije bio seljak nego intelektualac. Tako smo za to vreme, dok smo čekali na odgovor od Ljube Novakovića i Čeda Plećeveća, uspeli da unesemo dosta zabune u četničke redove....»

Povremeno su u kafanu ulazili seljaci i četnici koji su bili napolju i slušali razgovor, a neki se čak i čudili kako se o tim stvarima diskutuje sa zarobljenim partizanima. U kafanu je ušao i jedan stari seljak koji se, pošto je pogledao Blagojevića i Grulovića, obratio njihovim čuvarima:

— Ti vaši zarobljenici su pravi narodni borci. Sviđaju mi se. Kada bi takvih bilo na hiljade, naš narod bi išao iz pobede u pobedu...

— Čuti, stari! — izdera se jedan četnik na seljaka. — Ti ništa ne znaš!

— Znam ja dobro sve — ne dade se starac zbuniti ni uplašiti. — Ja sam dosta ratovao u balkanskim i prvom svetском ratu i znam dobro ko su pravi narodni borci, kako izgledaju i kako govore...

Posle ponoći vratio se kurir iz manastira i saopštio da je general Novaković naredio da se zarobljenici odmah puste na slobodu i da im čak budu pri ruci ako im šta zatreba.

Četnici odmah ponudiše Blagojevića i Grulovića da ih ugoste, ali su ovi odbili, zahtevajući, pošto su ih dugo zadržali, da im obezbede kola za prevoz do Kragujevca. Ubrzo je došao jedan seljak sa čezom. Na nekoliko kilometara ispred Kragujevca, plašeći se da ne nabasaju na Nemce, seljak zauzvavi čezu i saopšti im da dalje moraju produžiti pešice.

Zaputili su se preko Kragujevca. Čak je Blagojević usred bela dana i u sumnjivom poluvaroškom odelu, prošao kroz grad, ne obazirući se mnogo na nemačke vojnike koje je usput sretao. U Dulene su stigli 16. septembra u zoru, na dan kada je počelo savetovanje. Tu se Blagojević poradovao susretu sa svojim starim poznanicima i prijateljima, a pogotovo s Rodojubom Čolakovićem koji će o tome zapisati:

»Moj stari poznanik iz Moskve i Španije Milan Blagojević, komandant Prvog šumadijskog odreda, pričao mi je za doručkom o svojim borbama s Nijemcima i pokazivao mi

njemačku mašinku koju je lično zaplijenio u jednoj borbi.« O tome kako je do mašinke došao pričao je i Čolakoviću:

— Napravili smo zasedu na drumu kod Natalinaca. Tuda su Nemci prolazili kamionima gotovo svaki dan. Naišli su i toga dana. Vozili su se bezbrižno. Bilo ih je desetak. Nas je bilo u zasedi osam boraca. Kad je kamion ušao u zasedu, naredio sam jednom borcu da bije u šoferu. Odjeknuo je pucaj. Šofer je samo klonuo glavom na volan, a kamion posle nekoliko metara skrenuo u jarak. Čim je pukla prva puška, iz kabine je iskočio u šanac nemački podoficir i počeo da beži jarkom, držeći u rukama mašinku. Pogodio sam ga drugim metkom...

Na savetovanju u Dulenima, pored članova Glavnog štaba, učestvovali su i komandanti partizanskih odreda centralne i zapadne Srbije. Pošto je Glavni štab upoznat sa stanjem, uspesima i nedostacima u pojedinim odredima, određeni su konkretni zadaci svakom od njih. U vezi sa tim Prvi šumadijski odred je dobio zadatak da pomogne Posavskom i Valjevskom NOP odred u čišćenju trougla Mionica-Ljig-Lazarevac i da, uništavanjem žive sile neprijatelja, onemogući nemački transport preko svoje teritorije.

Učesnici savetovanja su upoznati sa sadržinom naredbe komande Nedićeve žandarmerije od 7. septembra, koja je pronađena kod Nedićevog potpukovnika Marka Olujevića zarobljenog od boraca Valjevskog odreda. Time je obelodanjen sporazum Draže Mihailovića i Milana Nedića o rasporedu neprijateljskih snaga i sadejstvo nedićevaca i četnika Draže Mihailovića u borbi protiv partizana.

SPORAZUM SA ČETNICIMA GENERALA NOVAKOVIĆA

Iz Dulena Milan Blagojević se vraćao pešice, zajedno sa Savom Radojičićem Feđom, političkim komesarom Kragujevačkog odreda. Kada su došli u neposrednu blizinu Kragujevca, tada punog Nemaca, Radojičić je predložio Blagojeviću:

— Da obiđemo Kragujevac. Sigurnije je...

— Ma, jok, — odgovorio je Blagojević. — Da mi skratimo, biće dosta bliže...

Feđa nije imao kud. Pristao je.

Skrenuli su kod Fabrike konzervi i prošli periferijom grada, pored »Ciganskih kuća« i Stanovljanskog polja do Ljuljaka. Tu su se rastali. Blagojević je okrenuo prema Topoli.

Savetovanje komandanata u Dulenima imalo je veliki značaj za dalji razvitak ustanka u Srbiji, jer je ubrzo, sprovodeći u život direktivu druga Tita, stvorena velika slobodna teritorija u zapadnoj Srbiji i Šumadiji poznata pod nazivom »Užička republika«.

Rukovodstvo ustanka je ulagalo velike napore da se četnici Draže Mihailovića pridobiju za zajedničku borbu protiv okupatora. Kosta Pećanac se već potpuno slizao s Nemcima, što je izazvalo duboko nezadovoljstvo naroda Šumadije. Videći to, samozvani »komandant četničkih odreda odreda u Šumadiji«, ili »vojvoda Šumadijski« (uza se je imao svega 40 ljudi), general Ljubo Novaković je zatražio pregovore sa štabom Prvom šumadijskog partizanskog odreda.

Dvadesetog septembra u manastiru Voljavči su vođeni pregovori o saradnji između četnika i partizana. Posle pregovora sačinjen je tekst sporazuma od šest tačaka, koji su potpisali: za sve narodnooslobodilačke partizanske odrede koji operišu na teritoriji Šumadije Milan Blagojević, a u ime svih šumadijskih četnika samozvani »vojvoda šumadijski« general Ljubo Novaković. Treba reći da Milan Blagojević nije bio oduševljen kada je trebalo da ode na pregovore s generalom. On je dobro znao direktivu vrhovnog vojnog rukovodstva, ali je u duši bio protiv pregovora i saradnje sa četnicima, a pogotovu sa četnicima Koste Pećanca, pod čijom komandom je tada, i pored neke njihove lične netrpeljivosti, bio i general Novaković.

— Blagojević je bio čovek koji nije voleo da taktizira — rekao je autoru ovog teksta Milovan Mika Milosavljević. — Sećam se da smo u partijskom rukovodstvu imali veoma oštre rasprave s njime oko pregovora sa četnicima Pećanca. Posle dužeg ubeđivanja, pristao je da ode i potpiše sporazum s Novakovićem, ali nam je uporno govorio, i tvrdio, da su četnici najobičnije kokošare, gibaničari i izdajnici srpskog naroda, s kojima uopšte ne treba kontaktirati. Ako i postignemo zajednički jezik i potpišemo sporazum, govorio je, to će ostati samo mrtvo slovo na papiru, jer od zajedničke borbe protiv okupatora neće biti ništa,

Predviđanja komandanta Blagojevića brzo su se obistinila. Petokolonaši i kuriri Koste Pećanca poput mrava su se razmyleli šumadijskim selima, trubeći narodu kako »još nije pravo vreme za borbu« i poručujući mobilisanim seljacima da se vrate svojim kućama. To je, razume se, moralo učiniti svoje. Pećanac je neposlušnog načelnika svog štaba, generala Novakovića, smenio. Sujetni general se i dalje smatrao »voj-

vodom« i javno je govorio da ne priznaje Pećančevu komandu. Nekoliko porušenih telefonskih stubova ostao je njegov jedini prilog borbe protiv okupatora, a zatim je krenuo putem izdaje na kome je kasnije (u proleće 1942, u istočnoj Bosni) poginuo.

Deset dana nakon savetovanja komandanta NOP odreda Srbije u Dulenima, u rudarskom mestu Stolicama kraj Krupnja, je, 26. septembra, održano vojno-političko savetovanje rukovodstva ustanka iz cele zemlje, a prisustvovalo mu je i nekoliko komandanata obližnjih NOP odreda, među kojima i Milan Blagojević. Na tom istorijskom savetovanju, kojim je rukovodio drug Tito, doneto je nekoliko veoma značajnih odluka za dalji razvoj ustanka u Jugoslaviji: o stvaranju novih slobodnih teritorija, biranju organa narodne vlasti; organizacionom ustrojstvu jedinica, jačanju obaveštajne službe, itd. Posle tih savetovanja, akcije partizanskih odreda širom zemlje bile su sve češće i brojnije. Neprijatelju su nanošeni sve teži udarci, sve veći gubici. Među odredima koji su prednjačili po broju i veličini izvršenih akcija bio je Prvi šumadijski, pod komandom iskusnog i hrabrog Milana Blagojevića. On će u toku oktobra, odlukom Vrhovnog štaba, biti i vojni instruktor, odnosno komandant, grupe odreda: Prvog šumadijskog, Kosmajskog i Posavskog odreda. Prema sećanju nekih savremenika, pod njegovu komandu trebalo je još da budu stavljeni i Drugi šumadijski, Kragujevački i Čačanski NOP odred, zbog objedinjavanja akcija u centralnom delu Srbije.

Ceo septembar prošao je u znaku akcija Prvog šumadijskog odreda. U prvom broju »Biltena«, lista štaba Odreda, izašlog 1. oktobra, ispod naslova »Naše akcije«, ispisana je vrsta raporta o aktivnosti Odreda u septembru:

»U dosadašnjim akcijama haneli smo mnogo gubitaka okupatoru. U borbama, koje smo vodili protiv neprijatelja, izašli smo uvek kao pobednici. Drumovi Mladenovac — Topola — Kragujevac, — Topola — Arandelovac, — Lazarevac, — Palanka — Rudnik i drugi, stalno su pod našom kontrolom i na njima se fašisti nemilosrdno uništavaju.

Uništili smo sva rudarska postrojenja u rudnicima kojima su se služili okupatori.

Na pruzi Mladenovac — Lazarevac rušenjem pruge onemogućili smo neprijatelju svaki transport železnicom.

Razoružali smo sve žandarmerijske stanice i sabili žandarme u sreska mesta iz kojih ne smeju da izađu.

Uništili smo sve opštinske arhive, spiskove od vršidbe i sprečili odvođenje stoke.

Likvidirali smo veliki broj poznatih petokolonaša. Među njima i zloglasnog Telera »Lelu« iz Kragujevca...»

U oktobar Odred je zakoračio sa preko 750 boraca, Kao i u septembru, i od prvog dana oktobra bataljoni ovog odreda će voditi gotovo svakog dana žestoke borbe ne samo protiv jedinica 714. divizije generala Štala, već i protiv četnika Koste Pećanca i Ljotićevaca koji su bili u službi Nemaca.

Komandant Blagojević je već prvih dana oktobra još jednom nadmudrio nemačkog generala Štala, uverivši ga da na području njegove divizije ne postoje »banditske grupe«, već dobro organizovana narodnooslobodilačka partizanska vojska. Reč je bila o tome da je noću između 1. i 2. oktobra komandant Blagojević od svojih obožavalaca iz Topole dobio podatak da je te večeri u varošicu pod Oplencom stigla i zanoćila elitna SS jedinica od šezdesetak vojnika. Ona se, sa kolonom koju su činili četiri kamiona naoružanja i opreme i luksuzni automobil, vraćala iz Berlina u Solun, u štab 12. nemačke armije. Iskusni partizanski komandant je odlučio da Nemcima postavi zasedu, računajući sa tim da će general Štal preduzeti sve mere obezbeđenja. Pažljivo čitajući topografsku kartu, Blagojević je odlučio da zasedu postavi na brdašcu Svetinji, objektu koji je, po svim vojničkim pravilima kojih se držao Hitlerov general Štal — bio veoma nepovoljan za zasedu. Ali baš zbog toga, Blagojević je računao da će Nemce potpuno iznenaditi.

75

Drugi i Treći bataljon su te noći bili na položajima kod Lazarevca, odnosno severno od Venčaca, pa nije postojala mogućnost da se na vreme okupe za ovu akciju. Zbog toga je ovaj zadatak poveren Dušanu Dugaliću i njegovom Prvom bataljonu. U toku noći zamenik političkog komesara odreda, Dušan Petrović Šane, preneo je Dugaliću instrukcije komandanta Blagojevića koji ni u tome nije išao u detalje, ali je veoma sposobni komandant bataljona Dugalić do kraja shvatio poruku i zamisao svog komandanta.

GENERAL ŠTAL ZVONI NA UZBUNU

Drugog oktobra oko devet časova nemačka kolona iz Topole krenula je put Kragujevca, uvećana još jednim kamionom u kome se nalazilo dvadesetak vojnika, koje je ge-

neral Štal odredio kao pojačanje. Komandir te specijalne jedinice, poručnik Borner, kome je Štal pozeleo srećan put do Soluna, nije ni sanjao da će mu na Svetinji »dobrodošlicu« poželeti Dugalić sa tri svoje čete.

Kada je nemačka kolona ušla u zasedu oglasili su se mitraljezi, puške, bombe. U jednočasovnoj paklenoj borbi, Dugalićev bataljon je skoro potpuno uništio ovu nemačku SS jedinicu. Tom prilikom su, prema izveštaju koji su komandant Blagojević i komesar Žakula poslali 14. oktobra Glavnom štabu NOP odreda Srbije, ubijena 52 vojnika i dva oficira, a desetak vojnika je zarobljeno i kasnije sprovedeno u Gornji Milanovac, odnosno u Užice.

Pet kamiona i putnički automobil su zapaljeni, a zaplenjeno: 16 puškomitraljeza, 7 mašinki, 40 revolvera, 120 novih uniformi, 60 pušaka i veće količine municije i bombi, 16 satova, 4 fotografska aparata... Osim ovoga, u kamionima je pronađeno i oko dva kilograma zlata, dosta čokolade, cigareta i drugih poklona namenjenih štabu 12. nemačke armije u Grčkoj.

76 »Od naših drugova« — kaže se u izveštaju štaba odreda — »teže je ranjen Mihailo Tomić, a dvojica su lakše ranjena...«

Na Svetinji se, odmah posle završene borbe, skupilo oko 500 nemačkih vojnika iz garnizona u Topoli i Kragujevcu. Na poprište krave bitke došao je i general Štal. Bio je zapanjen prizorom: od juna, kada je sa svojom divizijom došao u Šumadiju, general nije na jednom mestu video više ubijenih nemačkih vojnika.

Besni zbog poraza na Svetinji, za koji se čulo i u Berlinu, Nemci su odmah pohvatali 30 seljaka-rabadžija iz Trnave, koji su iz Šenja upravo vozili kreč na volovskim zapregama, i streljali ih. Ove rabadžije partizani su, napuštajući Svetinju, upozoravali da ne idu, jer je izvršena akcija. Međutim, oni nisu poslušali savet, tvrdeći da njima Nemci neće ništa jer imaju legitimacije.

Sutradan je komandant odreda Milan Blagojević stigao iz Vinče u Stragare i svim borcima Prvog bataljona čestitao uspeh. U isto vreme je iz nemačke komande za Srbiju, smeštene u Beogradu, stigla specijalna komisija — da ispita slučaj na Svetinji.

Da general Štal više nije potcenjivao snagu svojih protivnika vidi se i iz izveštaja koji je tih dana poslao u Beograd, zaključujući: »Krajnje je vreme da se zvoni na uzbu-

nu. Šumadiju je zahvatio ustanak koji se širi kao požar nošen vatrom...«

Štalovi vojnici, čiji su drugovi svakodnevno ginuli po Šumadiji, bili su zabrinuti bar koliko i njihov general. Jedan nemački vojnik pisao je tih oktobarskih dana svojim roditeljima u Berlinu:

»... Kakav istočni front! Kakva Poljska! Šumadija je pravi pakao. U Srbiji se puca iza svakog drvetu...«

Suočen sa krajnje nepovoljnom situacijom, general Štal se, bez odobrenja više komande u Beogradu, odlučuje na pregovore s partizanima. On svog obaveštajca Funkea zadužuje da pronađe komandanta Blagojevića i pozove ga na pregovore. Verovao je da će uspeti da ga privoli na prekid serije napada na nemačke kolone duž drumu Beograd — Kragujevac. Umesto sa Blagojevićem, nemački obaveštajac je uspeo da uspostavi kontakt s komandantom Prvog bataljona Dugalićem i saopšti mu generalovu poruku za komandanta odreda, dodajući svoje tumačenje:

— Ako vaš odred prestane s napadima na naše transporte — general Štal obećeva da neće biti odmazde u Šumadiji...

Na to se komandant Dugalić nasmejao:

— Pozdravi ti tvog generala Štala i reci mu, u moje ime i ime komandanta mog odreda, da partizani s Nemcima neće nikada pregovarati. Jedini način na koji pregovaramo s Nemcima jeste i ostaće — preko nišana puške!

Dugalićev odgovor razbesneo je Štala, pa je sada izlaz tražio u naoružanju Pećančevih četnika, u jačanju Ljotićevih i Nedićevih »odreda«, te u prebacivanju novih nemačkih snaga na nemirno tlo Šumadije.

On je shvatio da se u nemačke redove i u redove njegovih slugu uvukao dubok strah, o čemu svedoči i ovaj citat iz izveštaja komandanta Blagojevića:

»Trinaestog oktobra poslao sam deset trojki u Aranđelovac. Zadatak: uznemiravanje neprijatelja. Zadatak je uspeo u potpunosti, samo nikako ne mogu da razumem da su u jedan čas posle pola noći naši išli potpuno slobodno po Aranđelovcu, pucali, bacali bombe i niko nije ni pokušao da se pojavi na ulici, mada u Aranđelovcu ima oko 200 Nedićevih vojnika, 50 Nemaca i 80 žandarma. O tome se mnogo govori po okolini...«

Zahvaljujući dotadašnjim uspesima u akcijama, a pogotovu na Svetinji, narod Šumadije je, iz dana u dan, poka-

zivaio sve veće raspoloženje prema partizanima, uveravajući se da su oni pravi sinovi svog naroda i istinski borci za slobodu. Zborovi po mestima orašackog i oplenačkog sreza masovno su posećivani. Ubijanja seljaka, paljenja kuća i druga zverstva koje je činio okupator i domaći izdajnici, nisu zaplašili narod. Šumadinci su u svakom selu dočekivali partizane raširenih ruku, a na brojnim zborovima su se sve češće čule narodne osude: »Smrt fašizmu!«, »Smrt okupatorima!«, »Dole izdajnička vlada Milana Nedića!«.

Blagojević je bio posebno oduševljen prijemom na koji su partizani naišli prilikom održavanja zbora u njegovom rodnom mestu Natalincima, o čemu je u svom izveštaju pisao: »Vredno je spomenuti zbor u Natalincima, gde je bilo prisutno celo mesto i gde su nas, nakon završenog zbora, ispratili klicanjem, bacanjem cveća i plačem od radosti. Ne može se reći da u narodu vlada bilo kakvo neraspoloženje prema nama, uprkos represalijama od strane neprijatelja, ali je strah dosta velik...«

78

Borci Odreda poštovali su i čuvali narodnu imovinu, što je od njih zahtevao njihov komandant Blagojević, govoreći im da se samo ličnim primerom i poštenjem stiče poverenje naroda. Te jeseni je kroz šljivake i voćnjake u Šumadiji, savijene od bogatog roda, često prolazio Blagojević sa svojim borcima, ali ni jedan nije čak ni pokušao da ispruži ruku i ubere šljivu, jabuku ili krušku. Seljaci su se u to bezbroj puta uverili i o tom partizanskom poštenju javno govorili četnicima, nedićevcima i ljotićevcima kada su ovi upadali u njihove domove i pljačkali ih.

Oktopbarskih dana 1941. Šumadija je postala sastavni deo prostrane slobodne teritorije — »Užičke republike«, a iz Užica je Tito, kao vođa Partije i revolucije, rukovodio borbom u čitavoj Jugoslaviji. Važan pravac koji je izvodio u tu teritoriju, Topola — Rudnik — Gornji Milanovac, obezbeđivao je Prvi šumadijski odred.

Tih dana, posle poraza na Svetinji, general Štal je obaradovan veću od svog pretpostavljenog da će njegova divizija dobiti pojačanje i motorizaciju. Ubrzo je u Topolu i stigla motorizacija, kao i ljotićevci i nedićevci, koji su dobili zadatak da, zajedno s Nemcima, učestvuju u predstojećim operacijama protiv partizana. S njima će, rame uz rame, ići i Pečančevi četnici.

Blagojević, poznat kao komandant koji ništa ne prepušta slučaju, shvatio je da je pojava tenkova unela izves-

tan strah u redove partizana uplašeni za ishod sledećih obračuna s okupatorom. Zato se pobrinuo da potčinjene upozna sa istinom da je tenk itekako ranjiv. Zbog toga je borcima i rukovodiocima Prvog i Trećeg bataljona uverljivo objašnjavao kako se borac može uspešno suprotstaviti i tenku, u šta se on osvedočio u Španiji — gde je osetio svu snagu nemačkih tenkova, ali upoznao i njihove slabe strane. Govorio je borcima:

— Tenk ne može dejstvovati na ciljeve u neposrednoj blizini. Zato ga treba sačekati u neposrednoj blizini puta, u zasedi, i pred gusenice baciti bombe ili flaše napunjene benzinom... Ako vam se ukaže pogodna prilika, onda na kupolu tenka nabacite čebe, a ako ga nemate, može i šinjel. Tako ćete onemogućiti posadi tenka osmatranje i postajati gospodari situacije, jer je tada tenk obična gvozdurija...

Procenjujući namere generala Štala, Blagojević je naredio da se prekopa put i postave zasede na mestu zvanom Prokop kod sela Vinče. Tu se 15. oktobra Treći bataljon sukobio sa nemačkom kolonom koja je, sastavljena od više motociklista, oklopnih automobila i kamiona, pokušala da se probije u Gornji Milanovac. Nemci su imali više ranjenih, a partizani su uspeali da zaplene i mitraljez »šarac«.

79

Bataljoni odreda su i dalje, gotovo svakodnevno, učestvovali u akcijama, izvođenim uglavnom po zamisli komandanta Blagojevića koji je tih oktobarskih dana stalno bio u pokretu: obilazio je bataljone i čete, izdavao uputstva, analizirao dobre i slabe strane izvršenih akcija. A stizao je da obiđe i suprugu i kćerku; da poseti ranjene borce koji su se oporavljali u bolnici, smeštenoj u zgradi bivšeg Sreskog suda na Rudniku. U svojstvu komandanta grupe odreda obišao je Kosmajski odred i Beogradski bataljon Posavskog NOP odreda, ponajpre radi usaglašavanja akcija, među kojima je bila i blokada Lazarevca. Putovao je bez pratnje, s nemačkom mašinkom o ramenu...

Obilazio je i svoje bataljone zauzete svakodnevnom borbama protiv okupatora i domaćih izdajnika oko Rudnika, Lazarevca i Arandelovca.

Dugalićev bataljon je 21. oktobra, u rejonu Belanovice, vodio ogorčene borbe s Nedićevim »Srpskim oružanim odredima« (kasnije »Poljska državna straža«), kojima je komandovao major Milutin Kalabić. U toj borbi oko sto nedićevaca je izbačeno iz stroja, a razbijeni »odredi« primorani na povlačenje, ali su i partizani imali osetne žrtve. To će

ostati i poslednja borba koju je analizirao komandant Odreda Milan Blagojević.

Po instrukcijama dobijenim iz nemačke komande u Beogradu, zadatak komandanta nemačke 714. divizije, generala Štala, bio je da — zajedno s nedićevcima, ljotićevcima i četnicima — razbije partizanski front prema Rudniku u Gornjem Milanovcu. Već tada, zadnjih dana oktobra, počinje uspešna jednomesečna odbrana »Užičke republike« pred snažnim naletima okupatora i domaćih izdajnika. A kako je situacija bila veoma ozbiljna, komandant Prvog šumadijskog NOP odreda i Grupe odreda, Milan Blagojević, pozvan je na savetovanje u Vrhovni štab NOPO Jugoslavije u Užicu.

MAŠINKA — JEDINA PRATNJA I LEGITIMACIJA

80

U Užice je krenuo 24. oktobra izjutra, iz Trešnjevica, sedišta štaba Odreda. Tog kišnog oktobarskog jutra ispratili su ga i poželeti mu srećan put zamenik komandanta Milan Ilić Čiča, komesar Nedeljko Žakula i zamenik komesara Dušan Petrović Šane.

Put do Užica je bio dug, Blagojević jedan od najpopularnijih partizanskih komandanata Srbije i još strah i trepet za okupatora i domaće izdajnike, pa su mu Šane i ostali drugovi iz štaba odreda i Okružnog komiteta KPJ, predložili da sa njim, kao obezbeđenje, pođe i nekoliko najboljih boraca. On se energično usprotivio:

— Ne! Meni pratnja nikada nije bila potrebna, pa ni sada!

Uzeo je mašinku i, osmehujući se, rekao:

— Ovo je moja najbolja i najsigurnija pratnja, drugovi.

Drugovi su znali: svaki dalji razgovor s njim na tu temu bio bi izlišan.

Iz Gornjeg Milanovca Blagojević je, partizanskim vozom, stigao u Užice. Upoznao je Vrhovni štab i druga Tita sa svom težinom situacije na teritoriji Šumadije i na frontu prema Rudniku, ali je izneo i svoje uverenje — da njegov, Prvi šumadijski, i ostali partizanski odredi, uz dobru saradnju, mogu duže uspešno odolevati napadima okupatora i domaćih izdajnika.

Bilo je reči i o naporima koje Vrhovni štab i drug Tito ulažu za sprečavanje bratoubilačkog rata i postizanje

sporazuma o saradnji između partizana i četnika Draže Mihajlovića za borbu protiv okupatora i kvislinga. Tada je Blagojević saznao da će drug Tito, na čelu delegacije, otići u Brajice na pregovore s Dražom Mihailovićem. Od druga Tita je doznao da se u Užicu obreo i general Ljubo Novaković, koji se razilašao i s Pećancem i s Dražom Mihailovićem. Novaković je Titu predao i dokumenta o saradnji Draže Mihailovića s okupatorom, a, »svojim vojvodama« uputio naređenje da priđu partizanskim odredima. Ta Novakovićeva naređenja »vojvodama« drug Tito je dao Blagojeviću da ih ponese u Šumadiju i uruči. O tome je V. Dedijer zapisao u »Dnevniku«:

»Blagojević je uzimao pismo po pismo, bacao ih i govorio:

— Ovaj je bitanga. I ovaj... S Nemcima sarađuju...«

Drug Tito je 26. oktobra, sa Sretenom Žujovićem Crnim i Mitrom Bakićem i u pratnji grupe partizana, otišao u Brajice, na pregovore s Dražom — da učini nov pokušaj u iznalaženju rešenja za zajedničku borbu protiv okupatora. Tog dana uveče potpisan je i sporazum, pri čemu je Draža od dvanaest tačaka predloženog sporazuma odbio četiri glavne, suštinske — upravo one čijim se sadržajem predviđalo vođenje zajedničkih operacija protiv Nemaca i Nedića pod rukovodstvom zajedničkog operativnog štaba, zatim zajedničko snabdevanje partizanskih i četničkih jedinica, stvaranje nove vlasti u vidu narodnooslobodilačkih odbora i centralnog odbora za celu slobodnu teritoriju i sakupljanje boraca dobrovoljnom mobilizacijom. Sporazum je postignut, pak, oko manje važnih pitanja: podela plena, novca iz Užičke banke, oružja koje je proizvodila Fabrika oružja i municije u Užicu, i sl.

Narednog dana Vrhovni štab je iz Užica, da bi dokazao svoju dobru volju za saradnju, poslao Vrhovnoj četničkoj komandi Draže Mihailovića 24.000 metaka, 500 pušaka i 5.000.000 dinara, a četničkoj komandi mesta u Požegi 5.000 kilograma žita, koje su Užičani od svojih usta odvojili.

Istog dana kada im je poslala municiju, oružje, novac i žito, četnici okupljeni u Požegi su, po Dražinom naređenju, na delu pokazali kako uopšte ne drže do potpisanog sporazuma i do svoje reči. Njihov odgovor je bio brz, mučki i neprijateljski. Tog dana Dražini komandanti u Požegi, Ignjatović, Glišić i Marinković, napravili su plan napada na slobodno Užice i pokušali da, miniranjem mosta na Skrape-

žu, izvrše atentat na druga Tita i Članove delegacije kada su se tog prepodneva vraćali iz Brajica.

Milan Blagojević je posetio Glavni štab NOP odreda Srbije i od komandanta Žujovića zatražio objavu. Dajući mu objavu, na čijoj je jednoj strani bio pečat Glavnog štaba Srbije s njegovim potpisom, a na drugoj četnički pečat i potpis kapetana Milorada Mitića, tada ovlašćenog Dražinog predstavnika za vezu s Vrhovnim štabom NOPO Jugoslavije u Užicu, Žujović mu je rekao:

— I pored ova dva pečata i dva potpisa, objava ti neće mnogo vredeti među požeškim četnicima...

— Imam ja mašinku! — odgovorio je Blagojević. — Ona mi je najsigurnija objava...

SMRT OD RUKE ČETNIKA

82

Ujutro 27. oktobra Blagojević je krenuo vozom iz slobodnog Užica u svoju Šumadiju. Drugovi su mu predlagali da ne ide vozom kroz Požegu, već da, zbog sopstvene sigurnosti, krene pešice preko brda, upozoravajući ga na šta su sve spremni četnici Ignjatovića i Glišića. Četnički kapetan Vučko Ignjatović, komandant Požege, nesumnjivo je bio obavešten od svojih saradnika iz Užica da je u vozu komandant Prvog šumadijskog NOP odreda Milan Blagojević. To ga je posebno obradovalo, jer nije mogao da zaboravi veoma oštar sukob s komandantom Blagojevićem 8. oktobra, u manastiru Blagoveštenje. Ignjatović je tada, kao delegat Dražine Vrhovne komande na rudničkom sektoru, vodio pregovore sa štabom Prvog šumadijskog odreda i članovima Okružnog komiteta Partije. Tom prilikom je Blagojević odbio Ignjatovićev zahtev za zajedničkim komandama mesta u Stragarima i Šatornji, kao i zahtev da mu odobri mobilizaciju u korist četnika. Neuspeh u pregovorima s Blagojevićem Dražin kapetan Vučko Ignjatović smatrao je svojim velikim ličnim porazom, pa je sada rešio da mu se osveti.

Kad se voz zaustavio na železničkoj stanici u Požegi, četnički komandir-kafedžija Ljubivoj Jovićević, s nekoliko naoružanih četnika, uskočio je u vagon u kome je bio Blagojević i rekao mu:

— Gospodine Blagojeviću, izađite na peron. Naš komandant mesta Ignjatović poziva vas da se nešto dogovorate...

Osećajući da je posredi četnička prevara, Blagojević je odbio da siđe iz voza. Uto su četnici, s uperenim revolverima i puškama, izvukli partizanskog komandanta iz voza, zahtevajući da im preda oružje. Videći da ga neće moći razoružati, četnici i njihov komandir Jovićević promenili su taktiku. Pozvali su se na »uspele« pregovore između Tita i Dražom koji su vođeni prethodne večeri u Brajčićima, te rekli da komandant Požege Ignjatović želi da ga vidi, čime će nastali nesporazum biti odmah izgladen.

— Voz će stajati u stanici dok se vi ne vratite iz naše komande, — rekao je lukavi Jovićević.

Videći da dalje ne može nastaviti put, Blagojević je pristao da pođe kod kapetana Ignjatovića. Za njim su išli naoružani četnici. Pred ulazom u štab, na stepenicama, četnici su ponovo zatražili od Blagojevića da im preda oružje, da ne ulazi naoružan kod njihovog komandanta.

— Od svog oružja se nikada ne rastajem! — odgovorio im je oštro Blagojević i krenuo uz stepenice.

Četnici su zagalamili. Iznenada, dvojica četnika koji su pre nekoliko minuta zaostali da se nešto dogovore, nasrnuti su na Blagojevića, udarajući ga kundacima pušaka po glavi i leđima. Od iznenadnih i snažnih udaraca Blagojević je posrnuo na stepenicama i, za trenutak, izgubio svest. Tek tada je četnicima pošlo za rukom da partizanskom komandantu oduzmu mašinku.

Podigli su ga i uvukli u štab. Na stepenicama su ostali tragovi krvi.

Kada se, posle prvih udaraca, osvestio, Blagojević je shvatio da je ušao u vučju jazbinu iz koje će teško izvući živu glavu. Četnički komandant Vučko Ignjatović je, pak, očito bio zadovoljan postupcima svojih »junaka«.

— Kakav je ovo bezobrazluk! — podviknuo je Milan Blagojević na četničkog komandanta. — Na osnovi čega me hapse ovi tvoji banditi?!

Dok je Blagojević protestovao što su ga bespravno lišili slobode i razoružali, zahtevajući da mu vrate mašinku i omoguće mu telefonsku vezu s Vrhovnim štabom u Užicu, Vučko Ignjatović i njegovi zlikovci su se cerekali.

Posle maltretiranja, Blagojevića su sproveli u garnizonski zatvor, gde je i dalje maltretiran, tučen i mučen. Svojim mučiteljima — Ignjatoviću, Glišiću i onima koju su ga prebijali — pljuvao je u lice, prkosno govoreći:

— Možete vi ubiti Milana Blagojevića, ali našu pobjedu ne može niko ubiti...

U toku noći odveli su ga putničkim automobilom u obližnje selo Glumač i na mestu zvanom Krčin, u Lončarskom potoku, ubili budakom, a potom zakopali u neposrednoj blizini potoka. Zločinca Ignjatovića Draža je za ovaj »podvig« pohvalio.

Vest o pogibli komandanta Milana Blagojevića izazvala je opštu žalost u Šumadiji — i među borcima njegovog odreda i u narodu. To je pojačalo i revolt partizana protiv četnika. Ovaj četnički zločin u Požegi teško je pao i drugu Titu, jer je neobično cenio Milana Blagojevića, čoveka koji je u tri meseca uspešne borbe protiv jedinica nemačkog generala Štala izrastao u jednog od najboljih i najспособnijih komandanata partizanskih odreda Srbije. Zbog kršenja potpisanog sporazuma, pljački i ubistva Blagojevića, drug Tito je uputio zahtev Draži Mihailoviću da se četnička komanda u Požegi smeni, ili osudi zbog ovih incidenata.

84 Sa Ravne gore na to nije stigao nikada zvanični odgovor. Uostalom, njihov stav je bio jasan: prvih dana novembra četnici Draže Mihailovića i Bože Čosovića Javorskog (koji je pripadao Kostu Pećancu) iznenadnim i mučkim napadima pokušali su da potisnu partizane i zauzmu Užice i Ivanjicu, ali su, posle potpunog poraza na Trešnjici kod Užica i u Ivanjici, izgubili 3. novembra i jedino mesto u kome su dotad bili gazde — Požegu.

U TITOVOM OKU ZABLISTALA JE SUZA

Povodom ubistva Milana Blagojevića, užička »Borba« je 1. novembra 1941. donela na prvoj strani saopštenja Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i Glavnog štaba NOP odreda Srbije, kao i poseban nekrolog.

U saopštenju Pokrajinskog komiteta KPJ pisalo je da rukovodstvo komiteta Srbije »priklanja svoje borbene zastave pred uspomenom druga Milana Blagojevića, komandanta Prvog šumadijskog partizanskog odreda, mučki ubijenog od prikrivenih neprijatelja naroda u Užičkoj Požegi.

U drugu Milanu, junaku antifašističke borbe u Španiji, junačkom komandantu Prvog šumadijskog partizanskog odreda, Komunistička partija gubi jednog od svojih najhrabrijih dugogodišnjih članova, radnička klasa i čitav srpski narod jednog od svojih najboljih boraca.

Komunisti Srbije zavetuju se, nad grobom druga Milana, da će još bespoštednije nastaviti svoju borbu za ujedinjenje srpskog naroda protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu — domaćih izroda, borbu za konačno uništenje neprijatelja naroda i oslobođenje Srba...«

Glavni štab NOP odreda Srbije naglašava da je Blagojević žrtva »onih prikrivenih slugu okupatora« koje »svim mogućim sredstvima sabotiraju i razbijaju napore za ostvarenjem toliko potrebnog jedinstva svih srpskih rodoljuba u borbi protiv mrskog tuđinskog jarma, jedinstva partizanskih i vojno-četničkih redova«, da »srpski narod neće nikada zaboraviti njeovo ime, povezano sa toliko slavni borbi za slobodu. Ono će ostati primerom kako se treba boriti za svetu narodnu stvar...«

U podužem nekrologu se, sem ostalog, kaže da je Blagojević sa svojim borcima »za tri meseca borbe onemogućio vlast okupatora i izdajnika u svom kraju, uništio preko 500 hitlerovih vojnika i ogroman ratni materijal«, ostavljajući iza sebe lozinku: »Ovde je prošao Prvi šumadijski«, što je zvučilo kao poziv, podsticaj, opomena, pretnja, osveta.

85

U novembru 1941. godine bataljoni Prvog šumadijskog NOP odreda su, zajedno sa ostalim odredima, učestvovali u odbrani »Užičke republike«. Posle uspešnih borbi na Pranjanima, Šumadinci su se, zajedno sa Dragačevcima, našli na odmoru, u Požegi. Jednoga dana su ih, kako je Jovan Radovanović zapisao u knjizi »67. dana Užičke republike«, posetili drug Tito, Ivo Lola Ribar i pop Vlada Zečević. Borci su se odmah postrojili i pozdravili Vrhovnog komandanta. On im je govorio o izdaji Draže Mihailovića i pobedama koje su partizanski odredi izvojevali u toku novembra. Rekao im je:

— Mogli smo i Dražu likvidirati, ali to nismo učinili iz političkih razloga. Jer, treba sve pokušati da se spreči bratoubilački rat. A ovako ćemo imati manje spoljnopolitičkih neprilika, manje smetnji...

U jednom trenutku, obraćajući se Šumadincima, drug Tito je obema rukama uhvatio vrh svoje puške koja se kundakom naslanjala na zemlji, pa je za čas zastao. Pogled mu je bio upravljen zemlji. Onda je podigao glavu i počeo da govori o Milanu Blagojeviću, doskorašnjem komandantu Prvog šumadijskog odreda. Zablistala je suza u njegovom oku. Iskreno, od srca, govorio je drug Tito o ovom velikom

junaku i rekao da je to za nas jedan od najtežih gubitaka u Srbiji. Utoliko teži što do njega nije moralo doći.

— Ubili su ga Dražini ljudi baš ovde, u Požegi, i to mučki i bez ikakvog ispitivanja. Skinuli su ga s voza kada se iz Užica vraćao u Šumadiju da nastavi borbu...

Tada je drug Tito rekao da će želja boraca Prvog šumadijskog NOP odreda — da njihova jedinica nosi ime svog voljenog komandanta, koji je dao život za slobodu, biti ispunjena.

Prvi šumadijski NOP odred dobio je ime svog legendarnog komandanta, koje je dostojno, kroz borbu za slobodu, nosio tokom rata.

Narod Šumadije nikada nije zaboravio njegovo delo.

Devetog maja 1945. godine, na dan bezuslovne kapitulacije Hitlerove Nemačke, Milanu Blagojeviću Špancu domovina je odala najveće priznanje — proglašen je za narodnog heroja.

Deset godina posle Blagojevićeve pogibije otkriven je njegov grob u selu Glumču i njegovi posmrtni ostaci preneti u Natalince i svečano sahranjeni. Uspomena na njega čuva se u sećanjima, u ljubavi i poštovanju šumadinaca, na spomen-obeležjima u Natalincima, Topoli, Požegi, Lučanima. Ime proslavljenog partizanskog komandanta nose: jedan od trgova u Požegi, po jedna ulica u Beogradu, Topoli, Kragujevcu i još nekim gradovima Srbije, osnovne škole u zavlačajnim Natalincima i Lučanima, radne organizacije — Hemijska industrija u Lučanima i Fabrika štednjaka u Smederevu.

МИЛИЦА БЛАГОЈЕВИЋ
КОМАНДАНТ ШУМАДСКОГ
ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА
Народни херој
1905-1941

S A D R Ž A J

	Strana
Veselje u domu opančara Marka — — — — —	7
U redovima Komunističke partije — — — — —	9
Novogodišnja »čestitka« režimu — — — — —	12
Odlazak u Moskvu — na školovanje — — — — —	13
Dobrovoljac za odbranu Španije od fašizma — — — — —	16
Oficir slavnih Internacionalnih brigada — — — — —	17
Podvig dostojan divljenja — — — — —	20
Teški dani u Francuskoj — — — — —	22
Uhapšen u Novom Sadu — — — — —	24
Razgovor s krvnikom Vujkovićem — — — — —	25
Član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju — — — — —	29
Svedok izdaje zemlje — — — — —	30
Specijalni alat za slikara Kuna — — — — —	32
Poranio s predlogom za ustanak — — — — —	33
Komandant Prvog šumadijskog partizanskog odreda — — — — —	36
»Šta jede narod — ješćemo i mi« — — — — —	42
Komunističko znamenje na šajkači — — — — —	46
Susret ratnih drugova iz Španije — — — — —	48
»Poznajesh li ti Milana Španca?« — — — — —	49
Šumadijski partizani polažu zakletvu — — — — —	51
Vatreno krštenje odreda — — — — —	52
»Pšenica je klasala — Šumadija ustala«... — — — — —	55
Početak obračuna s Nemcima — — — — —	59
Neslavni izlet Hitlerovih oficira iz Beograda — — — — —	61
Komunista na »četničkom kongresu« — — — — —	66
Prvi partizanski bataljon — — — — —	68
Savetovanje komandanata u Dulenima — — — — —	69
Sporazum sa četnicima generala Novakovića — — — — —	72
General Štal zvući na uzbunu — — — — —	75
Mašinka — jedina pratnja i legitimacija — — — — —	80
Smrt od ruke četnika — — — — —	82
U Titovom oku zablistala je suza — — — — —	84

